

Joy and Happiness in the Ancient Iranian texts

Molood Shagoshtasbi*

Mohammadhasan Hasanzadeh Niri**

Abstract

One of the most fundamental tenets of ancient Iranian philosophy and mysticism, especially in the Yazd-e-Masna religion, is happiness, bliss and attention to joyful and exciting emotions.

In these texts, words within the 'semantic field' of 'happiness' have the highest frequency.

Ahuramazda is a God of happiness, Zarathustra himself is a happy prophet and a messenger of happiness. Believers speak happily in their prayers. The gods Mehr, Ashi, Tishter, and Anahita bring happiness to the people and the ultimate wish is the wish of happiness.

In this study, by providing an analysis of words that are semantically similar to 'happiness' and emphasizing the meanings and roots of the two Middle Persian words (*šādīh*) and (*rāmišn*) in Avesta, ancient Persian inscriptions, Manichaean and Middle Persian Zoroastrian texts, we will try to follow the concept of happiness in these texts and paint a vivid image of what these texts have to offer when it comes to 'happiness'. In addition, by proving the importance and place of these concepts in ancient Iranian thought, we will present new findings regarding this topic.

In short, happiness in ancient Iranian texts begins with the material world and ascends to heaven. It is a feeling that is associated with worldly pleasures, satisfaction and wisdom, working and self-actualization, good thoughts, plenty, peace, truth,

* PHD Student of Persian Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding Author),
shahgoshtasbi.molood@gmail.com

** Associate Professor of Persian Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran,
mhhnirii@gmail.com

Date received: 17/02/2023, Date of acceptance: 08/07/2023

benevolence, prayers and religious practices, and ultimately happiness after death and immortality.

Keywords: šādīh, rāmišn, happiness, Ancient Iranian texts

One of the most fundamental tenets of ancient Iranian philosophy and mysticism, especially in the Yazd-e-Masna religion, is happiness, bliss and attention to joyful and exciting emotions. In these texts, words within the 'semantic field' of 'happiness' have the highest frequency. Ahuramazda is a God of happiness, Zarathustra himself is a happy prophet and a messenger of happiness. Believers speak happily in their prayers. The gods Mehr, Ashi, Tishter, and Anahita bring happiness to the people and the ultimate wish is the wish of happiness. In this study, by providing an analysis of words that are semantically similar to 'happiness' and emphasizing the meanings and roots of the two Middle Persian words (šādīh) and (rāmišn) in Avesta, ancient Persian inscriptions, Manichaean and Middle Persian Zoroastrian texts, we will try to follow the concept of happiness in these texts and paint a vivid image of what these texts have to offer when it comes to 'happiness'. In addition, by proving the importance and place of these concepts in ancient Iranian thought, we will present new findings regarding this topic.

Considering that there are many ancient texts, it can be concluded that these words and a large number of words in the semantic field of happiness are found in some ancient Iranian contexts, exactly has mundane and worldly meaning. The terrestrial and happy atmosphere of some Pahlavi texts proving these earthly and material aspects very well. An attitude that comes from a certain worldview in a part of ancient Iranian philosophy that places great value on wealth, benefiting from the blessings of the world, the pleasures of this world, and counting spoils. Despite this, there are many examples in ancient texts in which happiness is a gift from the divine beings, and it is clear that the words "happiness" and "ramesh" have a much greater meaning than what is perceived. that our mental perception of happiness and comfort is caused by material pleasures. A meaning that we may be able to search for in words such as happiness and bliss.

In Manichean texts such as Avesta, happiness has a universal, divinely and transcendental meaning in many cases. In these texts, the beings of the realm of light are described as happy and joyous beings, and happiness usually indicates the feeling that results from the good deeds of a pious person. A feeling that is especially related to

religious rituals and usually comes into existence by reading holy prayers and performing religious duties. On the other hand, in these texts, true happiness has a strong connection with immortality. Happiness and bliss can only be achieved when we reach the final perfection of the world and the abolition of evil under the rule of a just king and once again join the boundless time.

In ancient Persian inscriptions, happiness is a gift created for man. Ahuramazda chooses Darius as king to fight against wars, droughts and lies after the period of intercession that had passed since the creation of the earth, sky, and man. These three unpleasant phenomena that have actually harmed people's happiness are in front of the three good phenomena of peace, abundance and truth, and therefore happiness in ancient Persian inscriptions is a situation where these three phenomena are present together.

In the Avesta and the Pahlavi texts of Ahuramazda, good character (good thinking) and happiness are directly related to each other. The importance of having a good thought and its connection with happiness is one of the most important teachings of Zoroastrian religion about a happy life. According to the testimony of Avesta, Zoroaster's greatest wish was to live a long and happy life, which was fulfilled. A prophet who was born smiling and was happy throughout his life, and this happiness is the happiness that resulted from his good character and living in the light of (Asheh). The gods and deities of Mazda religion like Ahuramazda and Zoroaster are happy, and advice to be happy and wish for happiness and happiness is evident in the Avesta. The ultimate wish of pious Mazda worshipers is to reach this happiness.

In short, happiness in ancient texts begins with world and joins heaven. A feeling that is both earthly and heavenly. A feeling that is filled with the blessings of world and has a strong connection with the performance of duty, work and self-fulfillment. In the higher levels of doing good deeds, prayers and pious lives are achieved in the shadow of good thoughts, and finally it reaches the end of its level with immortality, happiness and salvation. This joy and happiness that the divine beings give, like the gift that Ahura Mazda gave to Zoroaster, is a sublime and heavenly feeling, which, although it is related to the pious person's effort in world; But it is donated by the existence of Ahurai. The happiness that comes with good deeds, goodness, prayer, supplications and as mentioned usually related to the happiness and salvation after death and immortality.

Bibliography

- Amoozegar, Jaleh, Tafazzoli, Ahmad (1387). *ZOROASTER'S MYTHOLOGICAL LIFE*, Tehran: Cheshmeh. [in Persian]
- Boyce, Mary 2013, *History of Zoroastrianism*, translated by Homayoun Sanati zadeh, Tehran: Gostareh. [in Persian]
- Bahar, Mehrdad (1380). *Bondahešn*, Tehran: Tous. [in Persian]
- Bahram Pejdo, Zartosht (1338). *Zaratosht Nameh* revised by Frederick Rosenberg and re-edited by Mohammad Dabir Siyaghi, Tehran: Tahuri. [in Persian]
- Jalalian, Chalontari, Mohammad Hassan 1400, "Shad", "may" and "regret" (examination of three words from the Shahnameh), *Persian Language and Literature Journal of Tabriz University*, volume 77, number 244, fall and winter 1400, pp. 33 -52.[in Persian]
- Dostkhah, Jalil 1370, *Avesta, the oldest Iranian hymns and texts*, Tehran: Morwarid. [in Persian]
- Rashid Mohasel, Mohammad Taghi (1366-1385). *Gozidehaye Zadesparm*, Tehran: Institute of Cultural Studies and Research. [in Persian]
- Rashid Mohasel, Mohammad Taghi (1389). *Dinkard Book 7*, Tehran: Institute of Humanities and cultural studies. [in Persian]
- Zarshenas, Zohreh and Farzaneh Ghashtasb (2019) *Tishtar Yasht*: Institute of Humanities and cultural studies. [in Persian]
- Sapir, Edward (1921). *Language: An introduction to the study of speech*, translated by Ali Mohammad Haghshenas, Tehran: Soroush. [in Persian]
- Kent, Roland 2015, *Old Persian, Grammar, Texts, Glossary*, translated by Saeed oryan, Tehran, Elmi. [in Persian]
- Lincoln, Bruce 2017, *The Dark Half of Paradise (Religion, Empire and Torture)*, translated by Arvin Maqsoodlou, Tehran: Hikmat Kalame. [in Persian]
- Oryan, Saeed 1391, *Pahlavi Texts*, Tehran. Elmi. [in Persian]
- Gharib, Badr al-Zaman, (1374). *Analysis of the verbal system in the Sogdian language*, Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopaedia. [in Persian]
- Monshizadeh, Mojtaba (1398). *Mehr Yasht: linguistic analysis of the Avesta text*, Tehran: Allameh Tabatabai University. [in Persian]
- Molayi, Changiz (1382). *Farvardin Yasht*, Tabriz: Tabriz University. [in Persian]
- Mirfakhrai, Mahshid, (1382). *Yasna Haptanhāiti*, Tehran: Farvabar. [in Persian]
- Andreas, Friedrich Carl and Henning, Walter Bruno (1933), *Mitteliranische Manichaica aus ChinesischTurkistan II-III*, *Sitzungsberichte der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften*. (7, 292–363).
- Bailey, H. W., (1943), *Zoroastrian Problems in the Ninth-Century Books*, Oxford: Clarendon Press.
- Bartholomae, Christian (1904), *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg.
- Boyce, Mary (1960), *A Catalogue of the Iranian Manuscripts in Manichaean Script in the German Turfan Collection*, Berlin.

163 Abstract

- Boyce, Mary (1970), "On the Calendar of Zoroastrian Feasts", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. University of London, Vol. 33, No. 3, pp. 513-539. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Boyce, Mary (1975), *A Reader in Manichaean Middle Persian and Parthian*, Tehran and Liège, Acta Iranica 9.
- Boyce, Mary (2012), "FESTIVALS i. ZOROASTRIAN", *Iranica*, Vol. IX, Fasc. 5, pp. 543-546
- Gnoli, Gherardo (1979), "Ašavan, Contributo allo studio del libro di Ardā Wirāz", *In Iranica (ed.)*, Gherardo Gnoli & Adriano Valerio Rossi, pp. 387-452. Napoli.
- Gnoli, Gherardo (1995), "Cosroe dalTAnima Immortale o della doppia felicità", In *Un ricordo che non si spegne, Scritti di docenti e collaboratori dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli in memoria di Alessandro Bausani*, pp. 119-46, Napoli.
- Gray, Louis (1929), *The foundations of Iranian religions*, JCO1. 15, pp. 1-228.
- Henning, Walter Bruno (1936), *Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch*, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- Herrenschmidt, Clarisse 1991, "Vieux-perse šiyāti" in Jean Kellens, ed., *La religion iranienne à l'époque Achéménide* (Ghent: *Iranica Antiqua*, Supplément 5), pp. 13–21.
- Humbach, Helmut and Prods Oktor Skjærvø (1983), *The Sassanian inscription of Paikuli*, Part 3.1 Restored text and translation; Part 3.2 Commentary by Prods Oktor Skjærvø, Wiesbaden.
- Humbach, Helmut and Oallan Ichaporia (1994), *The Heritage of Zarathushtra: a new translation of his Gathas*, University of C. Winter: Heidelberg.
- Kent, Roland Grubb (1953), *Old Persian (grammar-texts-lexicon)*. Newhaven.
- Lincoln, Bruce (1948), *Happiness for Mankind: Achaemenian Religion and the Imperial Project*, Acta Iranica 2012.
- Mackenzie, David Neil (1971), *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford.
- Meisterenst, Desmond Durkin (2004), *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian*. Turnhout. Belgium: Brepols.
- Piras, Andrea (1999), "The Quiet of Worship: An Avestan-Manichaean Middle Persian Parallel", *East and West*, Vol. 49, No. 1/4, pp. 281-284, Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente (IsIAO).
- Skjærvø, Prods Oktor (1995), "Iranian Elements in Manicheism, A Comparative Contrastive Approach", *IranoManichaica I. In: R. Gyselen (ed.), Au carrefour des religions. Hommages à Philippe Gignoux*, pp. 263-284, Paris.
- Skjærvø, Prods Oktor (2002), "Ahura Mazdā and Ārmaiti, Heaven and Earth in the Old Avesta", *Journal of the American Oriental Society*. Vol. 122, No. 2, *Indic and Iranian Studies in Honor of Stanley Insler on His Sixty-Fifth Birthday*. Apr - Jun 2002, pp. 399-410.
- Skjærvø, Prods Oktor (2009), "Reflexes of Iranian oral traditions in Manichean literature", *Literarische Stoffe und ihre Gestaltung in mittliranischer Zeit Kolloquium anlässlich des 70. Geburtstages von Werner Sundermann*. pp 269-286. Wiesbaden.

Trier, Jost (1934), "Das Sprachliche feld: Eine Auseinandersetzung", *Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung* 10, pp 428-449.

<https://iranicaonline.org/articles/festivals-i>

شادی و خوشبختی در متن‌های باستانی ایران

مولود شاگشتاسبی*

محمدحسن حسن‌زاده نیری**

چکیده

یکی از اساسی‌ترین محورهای فلسفه و عرفان باستانی ایران، شادی و خوشبختی و توجه به احساسات وجد انگیز است. بنا بر منابع تاریخی، زرتشت تنها پیامبری است که خندان متولد شد و در اوستا، برخی کتیبه‌های باستانی ایران و متن‌های فارسی میانه، اهمیت شادی و سفارش به آن مشاهده می‌شود. در اوستا، واژه‌های حوزه‌ی معنایی شادی بیشترین بسامد را دارند. اهورامزدا پروردگار شادی‌بخش است، زرتشت خود پیامبری شاد و پیغام‌آور شادی است. مؤمنان در نمازشان با شادی سخن می‌گویند. ایزدان مهر، اشی، تیشتر، آناهیتا برای مردم شادمانی به ارمغان می‌آورند و نهایت آرزوها، آرزوی شادمانی (خوشبختی) است. در این پژوهش ضمن کاوش در مفهوم و ریشه‌ی دو واژه‌ی شادی (šādīh) و رامش (rāmišn) در اوستا، کتیبه‌های فارسی باستان، متن‌های مانوی و پهلوی زرتشتی، تلاش می‌کنیم، تصویری نزدیک به آنچه این متن‌ها از مفهوم شادی اراده می‌کنند به نمایش گذاشته و ضمن اثبات اهمیت این مفاهیم در جهان‌بینی ایرانی، یافته‌های جدیدی در این زمینه ارائه کنیم. به‌طور خلاصه شادمانی در این متن‌ها از گیتی آغاز می‌شود و به مینو می‌پیوندد. احساسی که با لذت‌های دنیوی، خرسندی و خردمندی، کار و خودشکوفایی، اندیشه‌ی نیک، فراوانی، صلح، راستی، مناجات و اعمال دینی و نهایتاً سعادت پس از مرگ و جاودانگی در ارتباط است.

کلیدواژه‌ها: شادی، رامش، خوشبختی، متن‌های باستانی.

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،

shahgoshtasbi.molood@gmail.com

** دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران، mhhnirii@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۷

۱. مقدمه

از مفاهیم اصیل و بنیادین آیین مزدیسنی و عرفان زرتشتی اهمیت به احساسات سرور و شادی است. این موضوع در این آیین تا آنجا برجسته و نمایان است که گزاف نیست اگر فلسفه‌ی دین زرتشت را فلسفه‌ی شادی و نشاط بنامیم. بنا بر روایات، حضرت زرتشت تنها پیامبری است که خندان متولد شده است. (دینکرد، ۷، راشد محصل ۱۳۸۹: ۲۱۹) این نوزاد خندان همان پیامبری است که بعدها به پیروانش تعلیم می‌دهد خنده و شادی خدایی و اهورایی و گریه و اندوه اهریمنی و شیطانی است. زرتشت همان کسی است که هنگام زادن و بالیدن او، آب‌ها و گیاهان شادمانه شدند. (فروردین یشت، بند ۹۳ ص ۴۲۵) و امشاسپندان و خورشید با رضایت درون او را برای ردی گیتی و مینو خواسته‌اند (فروردین یشت بند ۹۲، ص ۴۲۵) در جای‌جای اوستا و متن‌های فارسی میانه این سفارش به شادی و پرهیز از غم و اندوه را مشاهده می‌کنیم. زرتشت خود پیامبر شاد و پیغام‌آور شادی است. مؤمنان در نمازشان با شادی سخن می‌گویند ایزدان مهر، اشی، تیشتر و آناهیتا برای مردم شادی به ارمغان می‌آورند. نهایت آرزوها، آرزوی شادمانی (خوشبختی) است و حتی هنگامی که از زمین سخن می‌گویند شادی را به آن نسبت می‌دهند و نه هیچ صفت دیگری. در وندیداد فرگرد سوم می‌خوانیم:

«ای دادار استومند! ای اشون! کجاست نخستین جایی که زمین در آنجا بیشتر از همه شادکام شود؟» (وندیداد، فرگرد سوم، ص ۶۷۵)

بنابراین با توجه به اهمیت و بسامد فراوان حضور این نشانه‌ها در متن‌های کهن ایرانی به‌نظر می‌رسد که پژوهش حول محور مفاهیمی چون شادی، آرامش، خوشبختی و احساسات شورانگیز می‌تواند غنابخش شناخت هرچه بیشتر اندیشه و جهان‌بینی باستانی ایران باشد. تاکنون پژوهش‌های معتبری در این زمینه صورت پذیرفته است که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به مقاله‌ی نیولی (1995) با عنوان «گفتاری از شادی دوگانه»^۲ اشاره کرد. همچنین، پیراس در مقاله «آرامش ستایش»^۳ (1999) و شروو در مقاله‌ی «بازتاب سنت‌های شفاهی ایران در ادبیات مانوی»^۴ (2009) به جنبه‌های بااهمیتی از مفاهیم پیرامون «شادی» و «شادی‌آور» در متن‌های مانوی و مقایسه آن با متن‌های فارسی میانه زرتشتی پرداخته‌اند. خانم کلاری هرنشمیت در مقاله‌ی «شادی در فارسی باستان» (۱۹۹۱) پژوهش‌های مفصلی در رابطه با شادی در کتیبه‌های فارسی باستان انجام داد و موفق شد واژه ی šiyāti را در بافتی غیرکیهان‌شناسانه شناسایی کند. او به بررسی شواهد هخامنشی پرداخت و به سوالاتی در باره ی کیفیت و معنای این واژه در این متن‌ها پاسخ داد. بر مبنای پژوهش او دشمن، خشکسالی و از همه مهم‌تر

دروغ که با راستی به مبارزه بر می‌خیزد مهم‌ترین تهدیدهای برهم‌زننده‌ی شادی هستند. پژوهش بروس لینکلن در کتاب «شادی برای نوع انسان» و نیز در ادامه‌ی پژوهش‌های خانم هرنشمیت و با استناد به واژه‌های اوستایی و پهلوی و دیگر شواهد نتایج پژوهش‌های خانم هرنشمیت را تایید و تکمیل نمود. در زمینه‌ی جشن‌های باستانی ایران و اهمیت آنها نیز تاکنون پژوهش‌های بسیاری انجام گرفته است که از مهم‌ترین آنها به آثار خانم مری بویس^۵ می‌توان اشاره کرد.

۲. تأملی کوتاه در واژگان حوزه معنایی شادی و خوشبختی در متن‌های باستانی

پیش از کاوش برای یافتن مفهوم شادی و خوشبختی در متن‌های باستانی ایران لازم است به آشنایی مقدماتی با واژگان این حوزه‌ها بپردازیم. در زبان‌های باستانی ایران واژگان متفاوتی برای اشاره به حوزه‌ی معنایی «احساس شادمانی (خوشبختی)» وجود دارد که هرکدام با توجه به بافت کلامی که در آن به کاررفته‌اند برای مقصود ویژه‌ای در محور جانشینی کلام انتخاب گشته‌اند. کاربرد برخی از این کلمات امروزه در زبان فارسی نو به کلی منسوخ شده‌اند یا معنای آنها تحول یافته است و برخی تقریباً با همان معنا و کاربرد، به حیات خود ادامه داده‌اند. از این تحولات در طول زمان می‌توان از منظر زبانشناسی تاریخی به نتایج شگفت‌انگیزی رسید. اگر در زبان فارسی میانه، برای بیان احساسات متفاوت واژه‌های متفاوتی وجود دارند که این نشانه‌ها همگی در این زبان کاربرد و رواج دارند نشان‌دهنده‌ی نوعی نگاه ویژه‌ی متکلمان این زبان به جهان و نیز کیفیت جهانی است که آنها در آن زیست نموده‌اند. (سایپر ۱۳۷۶: ۳۰۶) کسانی که احساسات گوناگونی از شادی درک می‌کنند تا حدی که برای هرکدام از آنها نشانه‌ی زبانی خاصی وضع نموده‌اند. این تعددهای نشانه‌ای در این زبان کاملاً معنادار است. همچنین منسوخ شدن و تحول معنایی این واژه‌ها در طول تطور زبان فارسی میانه به زبان فارسی نو می‌تواند نمایانگر تحولات فرهنگی در طول تاریخ باشد. هدف ما در این مقاله موشکافی و ریز شدن در دقایق این تحولات واژگانی و نتیجه‌گیری‌های زبانشناسی که خود نیاز به چارچوب پژوهش‌های پیچیده و ظریف زبانی دارد نخواهد بود؛ بلکه ضمن اشاره به تعدادی از واژگان این حوزه به ریشه‌شناسی و بررسی دو واژه‌ی بسیار بااهمیت که در همه‌ی زبان‌های اوستایی، فارسی باستان و فارسی میانه کاربرد دارند، پرداخته و جریان خوشبختی و شادمانی را در متن‌های باستانی ایران پیگیری می‌کنیم. از واژه‌هایی که احساساتی در حوزه‌ی معنایی شادی در زبان فارسی میانه توصیف می‌کنند می‌توان به این موارد اشاره کرد:

شادی (šādīh)، خرمی (huraṃīh)، خوشی (xwašīh)، فرخی (farroxih)، شادی (urwahn(an)īh)، رامش (ramišn)، خرسندی (hunsandīh)، خشنودی (hušnūdīh)، رضایت (hupassandagī)، خوشبختی، فر، شکوه (xwā(h)rīh)، شادی، شادمانی (spaxr)، خوشحالی کردن، شادی کردن (urwāzišn.urwāzistan)، شادی کردن، شادی (wiyufsišn.wiyufš)، خرسندی (wīdwarīh)، خرسندی، رضایت (šnumān,šnomag)، خشنودی (šnāyēnišn) و ... .

تعدادی از این واژه‌ها در زبان فارسی نو امروزی کاربرد خود را ازدست‌داده‌اند و به‌کلی منسوخ شده‌اند. برخی نیز که از نظر تعداد بیشتر هستند، از نظر معنا تا حدودی با صورت گذشته‌ی خود مطابقت دارند. از میان این واژگان شش واژه‌ی فارسی میانه‌ی šādīh, āramišn, farroxih و xwašīh hušnūdīh hunsandīh و ریشه‌های آن‌ها در متن‌های باستانی از اهمیت فراوانی برخوردارند که تمرکز این پژوهش بیشتر بر دو واژه‌ی نخست قرار دارد.

۱.۲ شادی

šiyāti- در فارسی باستان از ریشه‌ی šya /šā- اسم و به معنای سعادت، آرامش (در زمین) و نیز شادی پس از مرگ است. (کنت ۱۳۹۵: ۶۸۶) همچنین šiyāta صفت به معنای آرام و شاد (در زمین) است. صورت اوستایی گاهانی این صفت -šyatā و صورت اوستایی متأخر آن -šāta و از ریشه‌ی اوستایی -šya / -šā می‌باشد و به معنای خوشحال بودن و شاد شدن است. (کنت ۱۳۹۵: ۶۸۵) این واژه در فارسی میانه و فارسی نو به -šādīh تحول یافته است.

واژه‌ی شادی -šādīh امروزه در فارسی نو واژه‌ی بسیار متداولی است و به معنای مشخصی دلالت می‌کند و در مقابل غم و اندوه قرار می‌گیرد. هرچه به گذشته بازمی‌گردیم بار معنایی واژه‌ی شادی غنی‌تر و پیچیده‌تر می‌گردد، به‌طوری‌که آنچه امروز از معنای این واژه در ذهن نقش می‌بندد نه کاملاً بلکه تا حد زیادی با -šiyāti در فارسی باستان و -šyatā در اوستا متفاوت است، به عبارتی معنای این واژه در گذر زمان تخصص‌یافته (Semantic narrowing) است. درحقیقت اگر در گذشته‌ی باستانی ایران هنگام کاربرد این واژه معانی بسیار وسیعی چون رفاه، صلح، فراوانی، راستی و به‌طور کلی‌تر خوشبختی اراده می‌شده است، با گذشت زمان معنای این واژه کم‌کم تقلیل یافته تا جایی که امروز در زبان پارسی واژه‌ی شادی تنها بخشی از معنای گذشته‌ی خود را در برمی‌گیرد. در بخش‌های بعدی با مثال نشان خواهیم داد که معنای این واژه در بسیاری از متن‌های باستانی ایران چگونه مفهومی آن جهانی، مینوی و متعالی را به ذهن

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۶۹

متبادر می‌کند و به همین جهت است که شاید بهترین ترجمه‌ای که ممکن است بتواند تا حدودی جایگزین واژه‌ی شادی شود واژه‌ی خوشبختی یا سعادت است.

۲.۲ رامش

rāman- در زبان اوستایی اسم و به معنای سکوت، آرامش، صلح، حالت امنیت ناشی از حضور خداوند و تعادل درونی و ذهنی است. (Bartholome 1904: 1524) این واژه از ریشه‌ی سنسکریت و اوستایی ram به معنای در آرامش بودن و صلح کردن آمده است. (کنت، ۱۳۹۵: ۵۴۶) در فارسی باستان از ریشه‌ی فعل ram به معنی در آرامش بودن و در نام āriyaramna- پدربزرگ داریوش حضور دارد که از āriya- به‌اضافه‌ی وجه وصفی گذشته‌ی ā-rām به معنای نگاه‌دارنده‌ی آریاییان در آرامش ساخته‌شده است. (کنت ۱۳۹۵: ۵۴۶) اسم rāmišn در فارسی میانه از ریشه‌ی rām و به معنای صلح، لذت (شادی) و آسانی و آسودگی است. (Meisterenst 2004:292) در فارسی میانه زرتشتی rāmišn به معنای راحتی، آرامش، خوشی و شادی، rāmišnīg به معنای آسوده و راحت و rām به معنای آرامش و نیز بیست‌ویکمین روز ماه است. (mackenzie 1971:70).

در اوستا «رام» یا «رامن» به معنی «آرامش» است و نام ایزد هواست که به نام‌های «ویو»، «وای»، «وای درنگ خدای»، «اندروای»، «وای وه، به وای» نیز خوانده‌شده است. در اوستا «رام» جدا از «وای» است؛ اما در ادبیات فارسی میانه با او یکی شده است. (دوستخواه ۱۳۷۰: ۹۹۰) می‌گویند وقتی روان پرهیزگاران به پل چینود می‌رسد «وای نیکو دست بگیرد و به آن جای (مناسب) خویش برد. بدان روی «رام» خوانده می‌شود که رامش بخش همه‌ی آفرینش است. هنگامی که «وای بدتر» جان را در تن از میان برد، او که «وای نیکو» است (آن را) بپذیرد و خرسندی بدهد.» (همان: ۹۹۰)، (بهرام پژدو ۱۳۳۸: ۱۰۹) در حقیقت «رام» همان «ویو نیک» است که روان پرهیزگاران را به‌سوی فردوس راهنمایی می‌کند تا در سعادت جاودانی غوطه‌ور شوند. (بویس ۱۳۹۳: ۸۴) (Gray 1929: 124)

بنابراین به نظر می‌رسد کلمه‌ی «رامش» بیانگر احساس سازش، آرامش و شادی است. سعادت‌ی که ایزد «رام» به روان درگذشته می‌بخشیده است. فردوسی این واژه را در همه معانی صلح و سازش، آرامش و شادی به کار برده است در شاهنامه می‌خوانیم:

«برین گونه خواهد گذشتن سپهر   نخواهد شدن رام با من به مهر»

۳. از شادی گیتی تا خوشبختی مینو

از کاوش واژه‌های حوزه‌ی معنایی شادی در متن‌های باستانی ایران می‌توان معانی گوناگونی استنباط کرد. به نظر می‌رسد که در یکی از ساده‌ترین طبقه‌بندی‌ها می‌توان این احساسات را در دو طبقه‌ی شادی در گیتی یا این جهانی و شادی مینوی بخش‌بندی کرد. اولین بار نیولی بر روی موضوع «شادمانی دوگانه» در فرهنگ باستانی ایران تمرکز نمود و با مثال‌هایی به اثبات وجود دو معنای آسمانی و زمینی خوشبختی و شادی پرداخت. (Gnoli 1995: 136) (Piras 1999: 283)

واژه‌ی شادی و نیز تعداد زیادی از واژه‌هایی که معنای خوشبختی، کامیابی، سعادت، موفقیت و نیز احساساتی نزدیک به شادی را القا می‌کنند، در برخی از متن‌های باستانی ایران، دقیقاً در معنایی زمینی و این جهانی یافت می‌شود. فضای دنیوی و شاد برخی متن‌های پهلوی به‌خوبی جنبه‌های زمینی و مادی این واژه‌ها را اثبات می‌کنند. نگرشی که ناشی از نوعی جهان‌بینی خاص در بخشی از فلسفه‌ی باستانی ایران است که برای ثروت، بهره‌مندی از نعمات دنیا، لذت‌های این جهانی و غنیمت شمردن حال ارزش بسیاری قائل می‌شود. این واژه در معنای احساس شادمانی نیز سیر معنایی خاصی دارد. در اوستا مواردی را مشاهده می‌کنیم که مشخصاً واژه‌ی اوستایی *šyātā-* و *šāta-* معنای زمینی^۷ و گاه اروتیک می‌یابند. یعنی احساسی است که از خوشی‌ها و مصادیق کاملاً مربوط به گیتی و جهان مادی بر می‌خیزد. برای مثال در اشی یشتم می‌خوانیم:

ای اشی نیکا! زنان گرامی مردانی که تو یاورشان باشی، بر تخت‌های زیبای زرین پایه، بر بالش‌های آراسته، آرمیده و خود را با دستبند، گوشواره‌ی چهارگوشه‌ی به نمایش آویزان و طوق زرنشان آراسته‌اند [و چنین گویند]: چه هنگام خانه خدای، به‌سوی ما آید؟ چه هنگام او شادمان و از تن ما برخوردار شود؟ به‌راستی خوشا به روزگار کسی که تو یاورش باشی!... (اشی یشتم، بند ده، ص ۴۶۹)

در ویسپرد کرده‌ی هفتم درباره‌ی خواب که یکی از لذت‌های مادی مرتبط با گیتی است، چنین می‌خوانیم:

«... خواب مزدا آفریده‌ی مایه‌ی شادمانی جانوران و مردمان را می‌ستاییم.» (ویسپرد،

کرده سوم، بند ده: ص ۵۳۸)

همچنین واژه‌ی رامش در جمله‌ای از سخنان بخت آفرید به آذرباد زرتشتان در مقابل خشم قرار گرفته که احساسی مربوط به گیتی و احتمالاً آرامش و صبوری را تداعی می‌کند در این متن می‌خوانیم: رامش (*rāmišn*) پذیرفتن و بازداشتن خشم بهتر است. (عریان ۱۳۹۱: ۹۵)

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسبی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۷۱

در یسنا فرگرد سی‌وپنج می‌خوانیم که بهترین کنش رامش بخشیدن به گیتی است که در اینجا رامش معنای صلح و آبادانی را اراده می‌کند:

ای اهوره مزدا! ای اردیبهشت زیبا! این را برای خویشتن برمی‌گزینیم: آن اندیشه و گفتار و کرداری را می‌ورزیم که بهترین کنش‌های هر دو جهان است. از پی پاداش پسین، بهترین کنش را همی‌گوییم به دانایان و نادانان، به شهریاران و شهروندان که جهان را آباد کنند و رامش بخشند.^۱ (یسنه، هات ۳۵، بند ۴،۳ ص ۲۰۰)

بدین ترتیب مشاهده نمودیم که در مواردی واژگان *rāmeš* و *šādīh* معانی احساساتی برخیزنده از امور گیتی و آرامش و خوشی‌های این جهانی را اراده می‌کنند. شبیه همین مثال‌ها در دیگر واژگان حوزه‌ی معنایی شادی نیز مصادیقی یافت می‌شود سرتاسر اوستا سرشار از واژگانی است که در کنار معانی توانگری ثروت بخشی فربه‌کنندگی معنای شادمانی را نیز افاده می‌کنند ایزدان که بسیاری وظیفه‌ی آبادانی گیتی مادی را بر عهده دارند شادی بخشند و به خوبی می‌توان استنباط کرد که شادمانی از آبادانی گیتی و لذت بردن از همین نعمت‌های مادی دنیا حاصل می‌شود در آبان یشت بند ۱۳۰ می‌خوانیم:

ای اردویسور آناهیتا! ای نیک! ای تواناترین! اینک خواستار این کامیابی‌ام که بسیار ارجمند و به شهریاری بزرگی برسیم که در آن خوراک بسیار آماده شود و بهره و بخش هرکس بسیار باشد؛ که در آن اسبان شیهه برکشند و گردونه‌ها بخروشدند و آوای تازیانه‌ها در هوا بییچد؛ ... که انبارهایش از هر آن چه مردمان آرزو کنند و زندگی خوش را بکار آید؛ پر باشد. (آبان یشت، بند ۱۳۰: ص ۳۲۱)

همچنین در اوستا اشی ایزدبانوی توانگری و گنجور اهورامزداست. وظیفه‌ی اصلی او در اوستا بخشیدن دارایی و خواسته و خوشی به پرهیزگاران است و در تفسیر نام اشی گفته‌اند به معنای آن توانگری است که از درستکاری و اشنونی به دست آید. (همان: ۹۲۰).

در اندرز ماراسپندان می‌خوانیم که مردم را تشویق به تفریح (*spaxr*) و خوش‌گذرانی (*wiyufsišn*) می‌کند. و این‌ها واژگانی در بیان شادی‌هایی کاملاً مربوط به گیتی و مصادیق مادی هستند. پندی که در بسیاری از نظام‌های فکری کمتر یافت می‌شود:

(عریان ۱۳۹۱: ۲۳۰) *spaxr ud wiyufsišn pad paymān gīr.*

باوجود همه‌ی آن چه گفته شد، مثال‌های بسیاری در متن‌های باستانی یافت می‌شوند که در آن‌ها احساسات مثبت حوزه‌ی معنایی شادمانی، هدیه‌ای از هستی‌های مینوی هستند یا از انجام

عبادات، نیایش‌ها و آیین‌های مذهبی ناشی می‌شوند. همچنین شادمانی بعد از مرگ که ویژه‌ی پارسایان یا اشونان است و در اسطوره‌ی daēnā به‌خوبی توصیف‌شده است، یکی از مهم‌ترین شواهدی است که نشان می‌دهد حداقل مشخصاً در مورد واژگان شادی و رامش با مفهومی بسیار وسیع‌تر از معنایی روبرو هستیم که تلقی ذهنی ما از شادمانی و آسودگی ناشی از لذت‌های مادی است. معنایی که شاید بتوانیم آن را در واژه‌هایی چون خوشبختی و سعادت جست‌وجو کنیم. در ادبیات مانوی که از نظر جهان بینی با متن‌های اوستا و تا حدودی متن‌های فارسی میانه تفاوت دارد، خواهیم دید که شادمانی گاه احساسی است که از دینداری حاصل می‌شود. احساسی مینوی که از حضور در بارگاه اهورامزدا و حصول جاودانگی به‌دست خواهد آمد. در ادامه ضمن بررسی مفهوم شادمانی در تعدادی از کتیبه‌های فارسی باستان، اوستا و متن‌های فارسی میانه به این موضوع نیز بیشتر خواهیم پرداخت.

۴. شادی در کتیبه‌های ایران باستان

در میان متن‌های محدودی که از کتیبه‌های به زبان پارسی باستان برجای مانده است، یکی از مهم‌ترین مضامینی که به طرز شگفت‌انگیزی در میان مفاهیم اندک و تا حدودی شبیه به هم این کتیبه‌ها جلب توجه می‌کند، مفهوم شادی و تکرار مداوم آن در این کتیبه‌هاست. همان‌گونه که پیش‌ازاین گفتیم -šiyāti- در فارسی باستان از ریشه‌ی -šya-/šā- اسم و به معنای سعادت، آرامش (در زمین) و نیز شادی پس از مرگ است. (کنت ۱۳۹۵: ۶۸۶) همچنین šiyāta صفت به معنای آرام و شاد (در زمین) است. این نام و مشتقات آن در اکثر کتیبه‌های فارسی باستان حضور دارد و عبارت «شادی برای مردمان» در این کتیبه‌ها ۲۲ بار تکرار شده است.

در کتیبه‌ی DNa یا کتیبه‌ی داریوش بزرگ در نقش رستم که به سه زبان فارسی باستان، در ۶۰ سطر و در پشت تصویر داریوش بزرگ، عیلامی در ۴۸ سطر بر روی ستون دوم و اکدی در ۳۶ سطر روی سخره‌ی مجاور تحریر شده است، (کنت ۱۳۹۵: ۳۷۰) می‌خوانیم:

1 бага: vazraka: Ahuramazdā: hya: im

2 ām: būmim: adā: hya: avam: asm

3 ānam: adā: hya: martiyam: adā: h

4 ya: šiyātim: adā: martiyahyā (همان: ۴۴۹)

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگشتاسبی و محمدحسن حسنزاده نیری) ۱۷۳

«خدای بزرگ اهورامزدا است که این زمین را آفرید که آسمان را آفرید که انسان را آفرید که شادی را برای انسان آفرید که داریوش را شاه کرد، یک شاه از بسیاری، یک فرم‌دار از بسیاری.» (کنت ۱۳۹۵: ۴۵۱-۴۵۲)

نیز در کتیبه‌ی DNb کتیبه‌ی داریوش بزرگ در نقش رستم می‌خوانیم: «خدای بزرگ اهورامزدا است که این شکوه^۹ را که دیده می‌شود آفرید که شادی را برای انسان آفرید که خرد و فعالیت را به داریوش شاه ارزانی داشت.» (همان: ۴۵۵)

در کتیبه‌ی DSs می‌خوانیم:

خدای بزرگ اهورامزدا است که برتری را در این زمین برقرار می‌کند که انسان را در این زمین به وجود می‌آورد که شادی را برای انسان می‌آفریند که اسبان خوب، ارابه‌های خوب را می‌آفریند. آن‌ها را بر من ارزانی داشت. اهورامزدا مرا و آنچه را که به‌وسیله‌ی من کرده شد پیاورد. (همان: ۴۷۳)

مشابه همین مضمون در همه‌ی کتیبه‌های DE، DZc، DZt، DSt، DSf، DSe، DSd، A3Pa، A2Hc، A1Pa، XV، XE، XPh، XPg، XPf، XPd، XPe، XPb، XPa، تکرار شده است.

اینکه از میان همه‌ی نعمت‌ها و آفریده‌های اهورامزدا برای انسان، این نعمت شادی است که در مهم‌ترین اسناد شاهان ایران شایسته نام بردن است، به‌خوبی اهمیت معنای واژه‌ی šiyāti- و فلسفه‌ی آن را در دین، آیین و فرهنگ باستانی ایران نشان می‌دهد؛ اما اینکه این واژه با چنین جایگاه بلندی به چه معنایی اشاره دارد، بسیار جای تأمل دارد. شاید از متن دو کتیبه‌ی DPe و XPh و مقایسه‌ی آن‌ها با دیگر متن‌ها بتوان تا حدودی به این مقصود دست یافت. در کتیبه‌ی DPe یا کتیبه‌ی داریوش بزرگ که در ۲۴ سطر روی دیوار حائل جنوبی کاخ پرسپولیس نوشته شده است، (همان: ۳۶۹) می‌خوانیم: «داریوش شاه گوید: اگر این‌گونه بیندیشی «از دیگری نترسم»، این مردم پارس را بیای؛ اگر مردم پارس پاییده شوند؛ از این‌پس شادی پیوسته به‌وسیله‌ی اهورا بر این خاندان فرو خواهد رسید.» (همان: ۴۴۸) در این متن همان‌گونه که مشاهده می‌کنیم «شادی پیوسته» موهبتی است که از جانب اهورامزدا بر خاندانی که از مردم پارس حراست می‌کنند فرو می‌رسد. در کتیبه‌ی XPh یا کتیبه‌ی خشایارشا در پرسپولیس که به سه زبان روی لوحه‌های سنگی در ساختمان واقع در گوشه‌ی جنوب شرقی صفا نوشته شده است در بندهای ۴۶ تا ۵۶ می‌خوانیم:

تو که از این‌پس (خواهی بود) اگر بیندیشی، «هنگام زندگی شاد شوم و هنگام مرگ سعادت‌مند شوم»، به آن قانونی که اهورامزدا وضع کرده احترام بگذار. اهورامزدا و ارت^{۱۰} را

با احترام بستای. مردی که به آن قانونی که اهورامزدا وضع کرده احترام بگذارد و اهورامزدا و ارت را با احترام بستاید، او هم هنگام زندگی شاد می‌شود و هم هنگام مرگ سعادت‌مند می‌گردد. (همان: ۴۹۰)

مفهوم جمله‌ی «هنگام زندگی شاد شوم و هنگام مرگ سعادت‌مند شوم» در این کتیبه با جمله‌ای از اوستا در هادخت نسک شباهت فراوان دارد که پیراس در ضمن پژوهش خود درباره‌ی مفهوم شادی به‌درستی به آن اشاره می‌کند. در هادخت نسک فرگرد دوم بخش دوم می‌خوانیم که روان انسان پارسا پس از مرگ همچند همه‌ی زندگانی این جهانی خوشی درمی‌یابد. (piras 1999: 283) و این اشاره‌ی ارزشمندی است درباره‌ی امکان شباهت، بین شادی دنیای مادی و شادی در دنیای مینوی:

[روان اشون] بر سر بالین وی جای گزیند و «اشتودگاه» سرایان، این چنین خواستار آمرزش شود: آمرزش باد بر او! آمرزش باد بر آن کسی که اهوره مزدا به خواست خویش، او را آمرزش فرستد! در این شب، روان [اشون] همچند همه‌ی زندگی این جهانی، خوشی دریابد. (هادخت نسک، ۱۳۷۰: ۵۱۰)

بنابر نظر پیراس این مفهوم با جمله‌ی کتیبه‌ی XPh سطرهای ۴۷-۴۸ تشابه معنایی دارد که میراث مذهبی مشترک را می‌توان از آن نتیجه گرفت در این سطرها می‌خوانیم:

(«šīāta: ahaniy jīva utā marta artāvā ahaniy.»)

«آیا هنگام زندگی شاد می‌شوم و به هنگام مرگ سعادت‌مند خواهم شد؟»

(Piras 2016: 281) (Gnoli 1979: 392-394, 410-413)

از این جمله می‌توان نتیجه گرفت که شاید یکی از معانی شادی در این جهان مادی، احساسی متعالی شبیه به خوشبختی و سعادت است که انسان پارسا پس از مرگ نیز مشابه همان را تجربه خواهد نمود. این شادی که خداوند برای انسان خلق کرده و در اکثر کتیبه‌های باستانی ایران یافت می‌شود احتمالاً به خوشبختی‌ای اشاره دارد که احساسی مشابه با همان شادی زمینی است.^{۱۱} در حقیقت هم متن‌های زرتشتی و هم متون هخامنشی شادی را خواسته‌ای می‌دانند که شخص پرهیزگار می‌تواند آن را هم در دنیای فعلی و هم در جهان مینوی به دست آورد. (لینکلن ۱۳۹۵: ۱۱۰)

بروس لینکلن در کتاب «مذهب امپراتوری و شکنجه» و نیز کتاب «شادی برای نوع انسان» در تأیید مقاله‌ی تأثیرگذار خانم هرنشمیت درباره‌ی شادی (šīāti) در کتیبه‌های فارسی باستان، مفهوم شادی را با حضور سه پدیدار صلح، فراوانی غذا و راستی مرتبط می‌داند. بنا بر متن

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسبی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۷۵

کتیبه‌ی Dpd داریوش از اهورامزدا طلب می‌کند تا سرزمین پارس را از سپاه (دشمن) (haināy)، خشک‌سالی (dušiyārā) و دروغ (drauga) در امان دارد: از طرفی در کتیبه‌ی Dpe خواندیم که اگر مردمان پارسی محافظت می‌شدند شادی آن‌ها مدتی طولانی به هم نمی‌خورد. در حقیقت از این متن‌ها می‌توان نتیجه گرفت تهدیدهایی وجود داشت که شادی مردم را بر هم می‌زد و لازم بود مردم در برابر آن‌ها محافظت شوند. این تهدیدها چه بود و از چه زمانی به وجود آمد؟ هرشمیت اعتقاد دارد این بدی‌ها همان سه‌گانه‌ی دشمن، خشک‌سالی و دروغ است که درمقابل سه نیکی صلح، فراوانی و راستی قرار می‌گیرد. این تهدیدات همان حادثه‌ای است که باعث شد اهورامزدا بعد از دوران فترتی که از خلقت زمین، آسمان، انسان گذشته بود، داریوش را به پادشاهی برگزیند. به عبارت دیگر پنجمین آفرینش اهورامزدا که به پادشاهی رساندن داریوش است، عمل چاره‌اندیشی الهی برای مقابله با جنگ، خشک‌سالی و دروغ بوده است. آفرینشی که با چهار آفرینش نخست اهورامزدا متفاوت است و در تاریخ معلومی (هفت مهر سال ۵۵۲ پ.م.) روی داده است. بنابر آنچه رفت «شادی» در کتیبه‌های ایران باستان وضعیتی است که هر سه مفهوم صلح، فراوانی و راستی هم‌زمان حضورداشته باشند. (لینکلن ۱۳۹۵: ۱۱۰-۱۰۹)

۵. شادی و خوشبختی در اوستا و متن‌های پهلوی^{۱۲}

۱.۵ اهورامزدا منش نیک، آسمان و شادی

اهورامزدا، منش نیک (اندیشه‌ی نیک) و شادمانی با یکدیگر ارتباطی مستقیم دارند. شروو در مقاله‌ی «اهورامزدا و آرمیتی، آسمان و زمین در اوستای قدیم» نشان می‌دهد که اهورامزدا خدای آسمان و «پدر اندیشه‌ی نیک» است. همان‌گونه که در سنت‌های زرتشتی و ودایی اهورامزدا با آسمان (بهشت) در ارتباط است، آرمیتی که همسر و دختر اوست با زمین رابطه‌ی معناداری دارد. اهورامزدا همان کسی است که در عمل الهی ایثارگری نظم جهان را با اندیشه‌ی خویش بارور کرده است. (Skjærvø, 2002: 399-402)

از طرفی در اوستا مثال‌هایی می‌یابیم که ارتباط مستقیم منش نیک با چیزهای خوب (مجازا سعادت) را تأیید می‌کنند. در یسنا هات هفتاد بخش چهارم و پنجم می‌خوانیم:

... بشود که [ما همچون] سوشیانت‌ها شویم. بشود که [ما] پیروز شویم. بشود که ما از دوستان ارجمند اهورامزدا شویم؛ ما مردان اشونی که به اندیشه‌ی نیک می‌اندیشیم، به گفتار نیک سخن می‌گوییم و به کردار نیک رفتار می‌کنیم ... تا منش نیک به‌سوی ما آید؛
آنگاه [روانم] به بخشایش شادی انگیز رسد. چگونه روانم به شادی روزافزون خواهد رسید؟ (یسنه، هات هفتاد، بند ۴، ص ۲۶۰)

با رسیدن به منش نیک که مخلوق اهورامزدا است و در حقیقت او با ایثار آن جهان خلقت را بارور کرده است. اشوان به شادی روزافزون (سعادت) خواهند رسید:

ای مزدا اهوره! این را از تو می‌پرسم، مرا به‌درستی [پاسخ] گوی: من که به آموزش‌های تو می‌اندیشم و گفتار ترا در پرتو منش نیک می‌جویم تا به‌درستی بیاموزم، چگونه به یاری اشته از هنجار زندگی آگاهی خواهم یافت و روانم به شادی روزافزون^{۱۳} خواهد رسید؟
(گاهان، هات ۴۴، بند ۸، ص ۴۶)

در بخش دیگری از اوستا ضمن ستایش منش نیک و کار درکنار پایداری در مقابل شیون و مویه ستایش می‌گردد که ارتباط مناسبی بین این دو و احساس شادمانی یا پرهیز از غم و اندوه را اثبات می‌کند.

«کار و منش نیک را می‌ستایم. منش نیک و کار را می‌ستایم، پایداری در برابر تیرگی را، پایداری در [برابر] شیون و مویه را. ...» (یسنا، هات ۷۱، بند ۱۷، ص ۲۶۵)

از طرفی اهورامزدا خداوند بهشت (آسمان) نیز هست. در بندهشن درباره‌ی آفرینش شادی می‌خوانیم: «او به یاری آسمان شادی را آفرید. بدان روی برای او شادی را فراز آفرید که اکنون که آمیختگی است، آفریدگان به شادی درایستند.» (بهار ۱۳۸۰: ۴۰)

در حقیقت اهورامزدا خداوند آسمان (مینو) و خالق شادی است. شادی (خوشبختی) که به یاری آسمان خلق گشته است، باید احساسی متعالی، مینوی و آن جهانی باشد و احتمالاً این همان خلقتی است که در کتیبه‌های فارسی باستان به آن بارها اشاره شده است. در اوستا نمونه‌هایی یافت می‌شوند که اهورامزدا را خداوند شادی‌بخش توصیف می‌کنند. در یسنا هات دوازده بخش یک می‌خوانیم که از فروغ روی اوست که جهان جامه‌ی شادمانی (xvāθrā)^{۱۴} دربرکرده است:

«... اهورامزدا ی نیک - آن خداوند نیکی، آن اشون رایومند فرهمند - را سزوار نیکی‌ها می‌دانم؛

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگشتاسبی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۷۷

چه از اوست هر آن چه نیکوست؛ از اوست گیتی؛ از اوست اشه؛ از اوست روشنایی؛ از فروغ روی اوست که [جهان] جامه‌ی شادمانی دربر کرده است. (یسنا، هات ۱۲، بند ۱، ص ۱۵۵)

همچنین در وندیداد می‌خوانیم:

«ای زرتشت! ای نیکوکار! از من بخواه؛ از من که آفریدگارم که بهتر از همه‌ی آفریدگانم که داناترینم که بهترین پاسخ‌گوینده‌ام هر پرسشی را که از من بشود. از من بخواه که ترا بهتر است؛ که ترا شادی‌بخش‌تر است.» (وندیداد، فرگرد ۱۸، بند ۷ ص ۸۴۶)

۲.۵ زرتشت پهلوان سراسر زندگی خوش

در اوستا زرتشت پیامبری توصیف‌شده است که در تمام طول زندگانی‌اش شادمان (خوش) بوده است. آرزوی خوشی و شادمانی بزرگ‌ترین آرزو و خواست زرتشت است که به اجابت رسیده است. در یسنه هات ۵۳ بخش اول می‌خوانیم که بهترین خواست زرتشت سپیتمان برآورده شده است و آن زندگی خوش دیرپای در پرتو اشه است که مزدا اهوره آن را به وی بخشیده است: «بهترین خواست^{۱۵} زرتشت سپیتمان برآورده شده است چه مزدا اهوره در پرتو اشه او را زندگی خوش دیرپای بخشیده است^{۱۶}...» (یسنا، هات ۵۳، بند ۱، ص ۸۵) همچنین در فروردین یشت کرده‌ی بیست و چهارم بخش ۹۰ می‌خوانیم: «اوست پهلوان سراسر زندگی خوش و نخستین آموزگار سرزمین‌ها.» (فروردین یشت، بند ۹۰، ص ۴۲۴)

این خوشی و شادمانی که حضرت زرتشت آن را آرزو کرده است، هرچه هست از سرچشمه‌ای مینوی برخاسته چراکه می‌دانیم در یسنا، هات ۴۶، بند ۲ زرتشت از قلت مال و نداشتن یار به اهورامزدا گلایه می‌کند. پس شاید بتوان نتیجه گرفت آن چیزی که در تمام زندگی او را شادمان نموده منشائی مینوی دارد. همان‌طور که در متن هم اشاره شده این خوشی از جانب اهورامزدا و در پرتو اشه^{۱۷} به او اهداشده است و احتمالاً از نخستین روز زندگانی در گیتی با او همراه بوده است.

بنا بر روایات، حضرت زرتشت تنها پیامبری است که خندان متولدشده است. در دینکرد هفتم فصل سوم می‌خوانیم: «پورشسب گفت که: «اما این مرد را به آن بستر نرم پوست گوسپند ببرید. درباره‌ی تو که دوغدوی! نیک بخشی تو را است، یعنی که این مرد رسیدن فره و

رسیدن خواری (=آسانی) <خویش> فراز دید، که به هنگام زایش بخندید.» (راشد محصل
۲۱۹: ۱۳۸۹)

۳.۵ ایزدان رامش بخش

امشاسپندان و ایزدان دین مزدپرستی نیز همانند اهورامزدا و زرتشت شادی بخش‌اند. پیشتر درباره‌ی «منش نیک» یا وهومن که در اوستای جدید همان بهمن امشاسپند است سخن گفتیم. «وهومن» یا «اندیشه‌ی نیک» که در اوستای قدیم از فروزه‌های اهورامزدا و فرزند اوست. ارتباط بسیار نیرومندی با شادی و شادمانی دارد که در این زمینه چنان‌که ذکر آن رفت، شاهد مثال‌های فراوانی از اوستا می‌توان به دست آورد. اهمیت برخوردار از اندیشه‌ی نیک و ارتباط آن با شادی، شادمانی یا خوشبختی یکی از مهم‌ترین آموزه‌های دین زرتشت درباره‌ی زندگی خوش و شادمانه است و ارزش این آموزه آن زمان هویدا می‌شود که بدانیم اهورامزدا جهان را با ایثار «منش نیک» خویش آفریده است. (یسنا، هات ۴۴، بند ۳ و هات ۳۱، بند ۱۹)

بعد از وهومن، می‌توان از سپند مینو و ایزد آذر نام برد در یسنا هات ۳۶ می‌خوانیم که ایزد آذر بخشنده‌ی شادترین شادمانی است است:

«ای آذر مزدا اهوره! به خوش‌ترین روش به‌سوی ما آی. با رامش دهنده‌ترین شادمانی با شایسته‌ترین درود، به هنگام دادستان بزرگ، به ما روی آور.»

از دیگر ایزدان شادمانی بخش، اشی ایزدبانوی توانگری است. در یسنا هات شصت در این‌باره می‌خوانیم:

مبادا که این خانه، هرگز از خوشی فر و هستی و فرزندان برازنده و همراهی دیرپای اشی نیک- آن‌که اشونان را به خوشی رهنمون است- تهی ماند. ... تا آنکه منش ما شاد شود [و] روان ما کامیاب [و] تن [ما] خورسند باشد که به بهشت رسیم... (یسنا، هات ۶۰، بند ۷-۱۱، ص ۲۳۶)

همچنین در یشت شانزدهم می‌خوانیم: «ای اشی نیک! ای اشی زیبا! ای اشی درخشان! ای که با فروغ خویش شادمانی افشانی! ...» (اشی یشت، بند ۶، ص ۴۶۸) و تیشتر ایزد اندوه‌گسار خوشی بخش است. در یشت‌ها هات هشت در این‌باره می‌خوانیم: «تیشتر، ستاره‌ی رایومند فرمند را می‌ستاییم. آن اندوه‌گسار نیرومند کاردان فرمانروا را که با هزار خواسته، آراسته است و کسی را که به خشنودی او کوشد، کسی را که خواستار شود، به‌رایگان خواسته‌های

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۷۹

فراوان بخشید.» (تیر یشت بند ۴۹، ص ۳۴۱) همچنین در همین یشت می‌خوانیم که او روشنایی پاک می‌افشاند (تیریشت، بند ۲، ص ۳۲۹) هم اوست که برای کشورها سالی خوش به ارمغان می‌آورد. (تیر یشت، بند ۹، ص ۳۳۱) و (تیر یشت، بند ۳۶، ص ۳۳۸) کسی که با شکست دادن اهریمن ابرها را فراز آورد و در نتیجه آب‌های آورنده‌ی سال خوش روان شدند. (تیریشت، بند ۳۹ و ۴۰، ص ۳۳۸)

ایزد مهر نیز یکی از مهم‌ترین ایزدان رامش بخش در اوستا و دین مزدا پستی است. نام این ایزد معمولاً در کنار ایزد رام یا ایزد بخشنده‌ی چراگاه خوب می‌آید. همان‌طور که پیش‌ازین اشاره شد ایزد رام یا وای وه یا وای درنگ خدای، همان ایزدی است که به گفته‌ی بندهشن روان پرهیزگاران را در آن هنگام که به چینود پل می‌رسند به منزلگاه شایسته‌شان می‌رساند و از آن جهت او را رام می‌نامند که به همه‌ی آفرینش رامش می‌بخشد. در بندهشن می‌خوانیم که هنگامی که وای بدتر جان را از تن جدا می‌سازد، وای نیکو یا ایزد رام به او خرسندی خواهد بخشید؛ بنابراین رامش احساسی از حوزه‌ی معنایی احساسات مثبت بسیار نزدیک به خرسندی یا همان رضایت است و همراهی ایزد مهر با ایزد رام و نیز خویشکاری بسیار نزدیک این دو ایزد به هم از ارتباط تنگاتنگ آن‌ها در ایجاد احساس خشنودی، رامش و شادمانی حکایت دارد. در مهریشت کرده‌ی دوازدهم بند ۴۹ می‌خوانیم که خورشید و امشاسپندان آرامگاه ایزد مهر را با خشنودی درون و منش نیک و درست باوری ساخته‌اند. همچنین در بند چهار می‌خوانیم که ایزد مهر همان ایزدی است که سرزمین‌های ایرانی را خانمان خوش و سرشار از سازش و آرامش می‌بخشد. (مهریشت، بند ۴، ص ۳۵) او همان کسی است که گشایش بخش، دستگیر، دل سوز، چاره‌ی کار، دادرس، پیروزی‌بخش و به‌روزی دهنده است و مؤمنان او را برای برآوردن این آرزوها نیایش و ستایش می‌کنند... (مهریشت، بند ۵، ص ۳۵۴) و پناه یافتگان او همواره در خانه‌ای خوش و آسوده از گزند بسر خواهند برد. (مهریشت، بند ۷۷، ص ۳۷۱) ایزد مهر همان است که چون روشنایی برآید کوهساران سراسر شادی‌بخش را سرشار کند در وندیداد در وصف سومین شب پس از مرگ می‌خوانیم: «... چون سومین شب بگذرد و بامداد پگاه پدیدار شود و روشنایی برآید و ایزد مهر، دارنده‌ی بهترین رزم افزارها، کوهساران سراسر شادی‌بخش را سرشار کند و خورشید سر بر زند ...» (وندیداد، فرگرد ۱۹، بند ۲۸، ص ۸۶۹)

شاهد مثال‌ها و معماهای نگشوده برای کشف مفهوم خوشبختی، شادی و رستگاری در ارتباط با ایزدان آیین مزداپرستی بسیار فراوان است و آنچه در این مقال به آن اشاره شد فقط مشت کوچکی نمونه‌ی خروار است. این شادمانی و رستگاری که هستی‌های مینوی بخشنده‌ی

آن هستند اغلب همچون موهبتی که اهورامزدا به زرتشت بخشید احساسی متعالی و مینوی است که هرچند با تلاش فرد پارسا در گیتی در ارتباط است؛ اما از جانب موجودی اهورایی اهدا می‌شود. سعادت‌ی که با نیکوکاری، نیکویی، نیایش، مناجات و همان‌گونه که ذکر آن رفت معمولاً با شادمانی (رستگاری) پس از مرگ و جاودانگی در ارتباط است.

۴.۵ شادی و خوشبختی در آرزوها و دعا‌های دینی

در آرزوها و دعا‌های دینی آیین مزدیسنی یکی از مهم‌ترین خواسته‌ها همواره طلب شادمانی و رامش است. در بسیاری از بخش‌های اوستا به‌ویژه در جملات پایانی بیشترین خواسته و آرزو طلب رامش و شادمانی است.

برای نمونه می‌توان به یسنا هات ۲۸ بند ۱ اشاره کرد: «ای مزدا! ... ترا نماز می‌گزارم و خواستار شادمانی ام ...» (دوستخواه، ۷) همچنین معمولاً جمله‌ی پایانی متن‌های پهلوی با سرانجامی شاد پایان می‌پذیرد. برای مثال در اندرزهای پیشینان قطعه‌ی دوم آخرین سطر، در قطعه‌ی سخنان بخت آفرید و آذربت زردشتان، ماه فروردین روز خرداد و بسیاری از دیگر قطعات فارسی میانه ... می‌توانیم جملاتی شبیه به جمله‌ی «فرجام یافت به درود و شادی و رامش» (عریان ۱۳۹۱: ۶۴) را مشاهده کنیم.

۵.۵ پیروان آیین مزدپرستی در نماز خویش شادمانه‌اند

شبیهِ مضمونی که در متن‌های مانوی یافتیم، مثال‌های بسیار روشنی در اوستا وجود دارند که ارتباط نیرومند رستگاری، خوشبختی و شادی را با مناجات‌ها، ستایش‌ها و نیایش‌های دینی نشان می‌دهند. در مهریشت کرده‌ی نوزدهم بخش ۷۳ می‌خوانیم که ایزد مهر با نهادی شاد اهورامزدا را می‌خواند:

«آن‌که به‌راستی دستانش را به‌سوی اهورامزدا برآورده است و با نهادی شاد، به‌آواز بلند می‌گوید: ای اهورامزدا! ای سپندترین مینو! ای دادار جهان استومند! ای اشون!» (مهریشت، بند ۷۳، ص ۳۷۰)

همچنین در اوستا یسنا هات ۵۸ بخش سوم از زبان مؤمنان آیین زرتشت می‌شنویم که در خطاب به اهورامزدا می‌گویند در نماز گزاردن برای او شادمان هستند:

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسبی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۸۱

ای اهورامزدا! ما در نماز [تو] شادمانیم. ما خواستاریم که نمازگزار باشیم. ما ستایش را برپای ایستاده‌ایم. دارایی و هستی خویش را بدین نماز می‌سپاریم تا ما را پناه و پرستاری و نگاهبانی و پاسداری بخشد. ای اهوره! این را از تو می‌پرسم؛ مرا به درستی [پاسخ] گوی: چگونه [باید باشد] نیایش فروتنانه‌ی دلدادگان تو! (یسنا، هات ۵۸، بند ۳، ص ۲۲۹)

۶.۵ نهایت آرزو رسیدن به شادکامی است، رستگاری و رامش منتهای انجام نیک است

در اوستا مثال‌های بسیار می‌توان یافت که نهایت آرزو را رسیدن به شادکامی (رستگاری، خوشبختی) می‌داند. در هات ۴۶ می‌خوانیم که هنگامی که اشه به نوادگان و خویشان نامور «فریان» تورانی روی آورد، جهان با تخشایی «آرمیتی» پیشرفت خواهد کرد. پس آنگاه «منش نیک»، آنان را به هم خواهد پیوست و «مزدا اهوره» سرانجام به آن‌ها شادمانی خواهد بخشید.^{۱۸} (گاهان، هات ۴۶، بند ۱۲، ص ۵۶-۵۷)

مشابه همین مضامین را در شواهد بسیار دیگری چون گاهان، هات ۳۱، بند ۵، هات ۳۳، بند ۱۳، هات ۴۹، بند ۸ و هات ۵۱، بند ۲۰ مشاهده می‌کنیم. همچنین چنان‌که پیش‌ازاین ذکر شد شاید بااهمیت‌ترین این شواهد، بهترین خواسته‌ی زرتشت از اهورامزدا یعنی آرزوی زندگی سراسر خوشی است. (یسنا هات ۵۳ بند ۱، ص ۸۵) در وندیداد فرگرد نوزده بند ۳۲ د جهان در وصف قدم گذاشتن روان فرد مومن به جهان مینو می‌خوانیم که روان‌های شادمان اشوان به نزدیک اورنگ زرین اهورامزدا می‌رسند:

«روان‌های نیکوکاران به شادکامی به نزدیک اورنگ زرین اهورامزدا، به نزدیک تخت‌های زرین امشاسپندان، به سرای همه‌ی دیگر مینویان اشون می‌رسند...» (وندیداد، فرگرد ۱۹، بند ۳۲، ص ۸۷۰-۸۷۱)

۷.۵ با شادمانی می‌توان بر اهریمن پیروز گشت

همچنین شادمانی در اوستا نیرویی است که به یاری آن می‌توان بر اهریمن پیروز گشت در مهریشت کرده‌ی هشتم بند سی‌وسه و سی‌وچهار می‌خوانیم که مؤمنان از ایزد مهر درخواست پیروزی اهوره آفریده می‌کنند تا دلیر و تازه روی و شاد و خرم بر همه‌ی دشمنان پیروز گردند:

ای تواناتر! به پایداری پیمانی که بسته شد، ما را کامیابی بخش ...

تا ما دلیر و شادی کنان و خوشحال و امیدوار بر همه ی بدخواهان چیره شویم.
تا ما دلیر و شادی کنان و خوشحال و امیدوار همه ی دشمنان را- چه دیوان، چه مردمان
[دروند]، چه جادوان و پریان، چه کوی‌ها و کرب‌های ستمکار- شکست دهیم. (مهریشت،
بند ۳۳ و ۳۴، ص ۳۶۱)

درحقیقت شادی ابزار جنگ پارسایان آیین مزدیسنی برای مقابله با اهریمن اندوه‌فزای است.

۸.۵ رابطه شادی با کار و تلاش و خودشکوفایی (ظهور ظرفیت‌های وجودی)

شادی در اوستا همچنین به نظر می‌رسد که ارتباط نیرومندی با کار و تلاش و نیز خودشکوفایی
دارد. در مورد ارتباط کار و کوشش با شادمانی و کامیابی در یسنا هات ۷۱ بند هفده می‌خوانیم
که کار و منش نیک موجبات پایداری در برابر شیون و مویه است:

«کار و منش نیک را می‌ستایم. منش نیک و کار را می‌ستایم؛ پایداری در برابر تیرگی را،
پایداری در [برابر] شیون و مویه را. ...» (یسنا، هات ۷۱، بند ۱۷، ص ۲۶۵)

همچنین شادی ارتباط قابل توجهی با خودشکوفایی دارد. گویا هر موجودی تنها زمانی شاد
می‌گردد که همه‌ی توان و استعداد که در وجود او به ودیعه گذاشته شده به فعلیت برساند. شاید
به همین خاطر است که تیشتر آن هنگام که از پوش دیو شکست می‌خورد، آن‌چنان بانگ
شیون و ناله سر می‌دهد. تیشتر همان ستاره‌ی فرهمند و رایومند که به گفته اوستا از توانایی‌های
اوست که بر پریان چیره می‌شود و آن‌ها را که به پیکر ستارگان دنباله‌دار در میان آسمان زمین
در حرکت‌اند، در هم می‌شکند. (تیر یشت، بند ۸، ص ۳۳۱) او که به مردمان خانه‌ی آرام و
خوش بخشد. (تیر یشت، بند ۲، ص ۳۲۹) آب‌ها، گیاهان و کشتزارها، کشورها و چراگاه‌ها
چشم‌انتظار لطف او هستند. (تیر یشت، بند ۲۹، ص ۳۳۶) تیشتر همان کسی که صلح را در
کشورها برقرار می‌کند و برای آن‌ها خوشی به ارمغان می‌آورد. (تیر یشت، بند ۹، ص ۳۳۱) او
همان شادی‌آفرین اندوه‌گسار است که مردمان را با بخشش‌های فراوان توانگر می‌سازد. (تیر
یشت، بند ۴۹، ص ۳۴۱) او شایسته‌ی نیایش و پرستش است و خلق شده است تا او را
بستایند. (تیر یشت، بندهای ۱۵ و ۱۷ و ۱۹) تیشتر همان ستاره‌ی فرهمند که ستوران خرد و بزرگ
و مردمانی که پیش‌ازین ستمکار بوده‌اند، (تیر یشت، بند ۵) فرمانروایان خردمند، جانوران آزاد
کوهساران و درندگان بیابان (تیر یشت، بند ۳۶) و همه‌ی آفریدگان سپند مینو در انتظار اویند
(تیر یشت، بند ۴۸) تا گیاهان و ستوران را طراوت و توانایی بخشد تا با دیوان بجنگد و آن‌ها را
در هم شکند و مردمان و کشورها را شادمانی و خوشی آورد. او ایزد توانگری است که تخمه‌ی

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسبی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۸۳

آب را در بردارد. او برای خدایی کردن و ستایش شدن خلق شده است و باید در خویشکاری خویش پیروزمند باشد. به همین جهت است که در اوستا در شرح شکست تیشتر از دیو اپوش می‌خوانیم:

... هر دو ان سه شبانه‌روز با یکدیگر بجنگند و اپوش دیو بر تشر رایومند فرهمند چیره شود و او را شکست دهد... آنگاه تشر شیون درد و سوگ برآورد: وای بر من ای اهورامزدا! بدا به روزگار شما ای آب‌ها! تیره‌روزی بر تو ای دین مزدپرستی! اکنون مردمان مرا در نماز نام نمی‌برند و نمی‌ستایند... (تیر یشت، بند ۲۲ و ۲۳، ص ۳۳۴-۳۳۵)

سپس تشر که نیرو و توانش در نبرد با اپوش دیو تحلیل رفته است اضافه می‌کند که اگر مردمان او را چون دیگر ایزدان در نماز بستایند او دیگر بار نیروی خویش را به دست خواهد آورد. (تیر یشت، بند ۲۴، ص ۳۳۵) در اینجاست که اهورامزدا به یاری تیشتر شتافته و این‌گونه سخن می‌گوید: «من -اهورامزدا- خود، تشر رایومند فرهمند را در نماز، به نام می‌ستایم...» (تیر یشت، بند ۲۵، ص ۳۳۵) تیشتر با یاری اهورامزدا بار دیگر به مبارزه با دیو اپوش می‌رود و این بار او را شکست می‌دهد و این‌چنین شادمان می‌گردد: «... تشر رایومند فرهمند خروش شادکامی برآورد: خوشا به روزگار من ای اهورامزدا! خوشا به روزگار شما ای آب‌ها!...» (تیر یشت، بند ۲۹، ص ۳۳۶)

۹.۵ شادی و خوشبختی و ارتباط آن با خردمندی

شادی و خوشبختی در اوستا و به‌ویژه متن‌های فارسی میانه‌ی زرتشتی پیوند بسیار مستحکمی با دانایی و خرد و همچنین خشنودی یا خرسندی (رضایت) دارد. در گات‌ها هات ۴۳ بند ۲ می‌خوانیم: «ای مزدا! ... از سپندترین مینوی خویش و در پرتو اش، به‌روزی برآمده از منش نیک را به ما بخش تا در زندگانی دیرپا [ی خویش] همه روزه از شادمانی بهره‌مند شویم.»^{۱۹} (گاهان، هات ۴۳، بند ۲، ص ۳۹)

خرد در گاهان از سپتتا مینو یا امشاسپند ماه بهمن که نخستین آفریده‌ی اهورامزدا و مظهر اندیشه و خرد اوست ناشی می‌گردد. سپتتا مینو به انسان خرد می‌بخشد تا به یاری او به اهورامزدا نزدیک شود و چنان که در این بند اوستا خواندیم دانش برآمده از منش نیک همان چیزی است که به زندگی انسان شادی می‌بخشد. در بندهای دیگری از اوستا نیز ارتباط خردمندی با شادمانی تایید می‌شود همانگونه که پیش از این ذکر آن رفت شادمانی ارتباط

نیرومندی با منش نیک دارد. آگاهی از هنجار زندگی با یاری اشه و منش نیک اهورامزدا شادی‌بخش است. (گاهان، هات ۴۴، بند ۸، ص ۴۶) شبیه این مضمون در هات ۳۴ تکرار می‌شود: «ای مزدا اهوره! ... آن راه منش نیک که به من نمودی، همان راه آموزش رهاندگان است که [تنها] کردار نیک در پرتو اشه مایه ی شادمانی خواهد شد؛ [راهی که] نیک آگاهان را برنهادی.» (گاهان، هات ۳۴، بند ۱۳، ص ۳۵) همچنین در متن پهلوی اندرزنامه آذرباد مهرسپندان درباره‌ی رابطه‌ی خرد و شادمانی و خوشبختی می‌خوانیم که بزرگ‌ترین خوشبختی برای مردمان خردمندی است. (عریان: ۸۳) در همین متن در ارتباط خرسندی (رضایت) با خردمندی که در آیین مزدیسنی خود یکی از درجات شادمانی است می‌خوانیم: ۱۰۵- در ایمان به دین بسیار کوش چه بزرگ‌ترین خرسندی، دانایی و بزرگ‌تر (از آن) امید مینو است. (همان: ۸۱) از آنجایی که این مباحث از موضوعات بسیار بااهمیت و دارای دامنه‌ی بسیار گسترده در الهیات زرتشتی و متن‌های باستانی ایران است و فهم دقیق هر کدام از مفاهیم سپنتا مینو، منش نیک، اهورامزدا، خرسندی، خردمندی و ارتباط آن‌ها با یکدیگر مستلزم پژوهش مستقلی است، صرفاً به ذکر همین چند شاهد مثال در این پژوهش بسنده می‌کنیم.

۶. شادی و خوشبختی در متن‌های مانوی ۲۰

شادی در متن‌های مانوی نیز همچون اوستا در بسیاری موارد معنای آن جهانی، مینوی و متعالی دارد. کلمه‌ی اوستایی *šīāti-* معنای شادی، رضایت و از همه بیشتر آرامش (*quiet*) می‌دهد و برای نشان دادن احساسی معین شده است که از کارهای نیک فرد پارسا حاصل می‌شود. احساسی که به‌ویژه با آیین‌های مذهبی در ارتباط است و در بسیاری از موارد با خواندن مناجات‌های مقدس و انجام وظایف عبادی هستی می‌یابد. پیراس در مقاله‌ی خود با عنوان «آرامش عبادت» نشان می‌دهد که چگونه شادی در برخی متن‌های مانوی نیز چون اوستا معنای آرامشی را القا می‌کند که از ستایش و مناجات به دست می‌آید. همان‌گونه که در اوستا می‌خوانیم «بی‌گمان کسی که منتره (سخن ورجاوند اهورایی) را به دانایان بازمی‌گوید شادمان خواهد بود.» (۳۵۱:۸) یا در (۳۸:۵۲) می‌خوانیم که مرد ناشاد کسی است که مناجات نمی‌خواند و در (۲۵۸:۳) به شکلی کاملاً ملموس ارتباط پرستش، مناجات و شادی (آرامش) به تصویر کشیده شده است:

nəmahi šīiāmā ahurā mazdā.

ما در نماز تو احساس شادمانی می‌کنیم. (Bartholomae 1904: 1716) (Piras 1999: 282)

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۸۵

در هماهنگی بسیار دقیق متناظر همین معانی را در متن مانوی M810a مشاهده می‌کنیم. در این متن که در خطاب به مانی برای آمدن به شهر Bēma نگاشته شده، شادی بزرگ و ستایش و نمازگزاری با یکدیگر در ارتباط‌اند:

«pd ʔbzr šdyh tw nmbmʔ wd pd twʔn prwxh nyw prmynʔmʔ.»

(Hening 1936: 30, ll 422-424) (Boyce 1975: 159, text 'cu' l 38)

ما تو را با شادی بسیار ستایش می‌کنیم. ما در رستگاری و خوشبختی تو بسیار خوشی می‌کنیم. (Piras 1999: 282)

بنابراین نه تنها میان فعل اوستایی šiāti- و واژه‌ی مانوی šād یک تقارن و همگونی تمام‌عیار یافتیم بلکه میان دو واژه‌ی اوستایی nōmahī به معنای ستایش و نماز و واژه‌ی مانوی nmbr معنای ستایش، وابستگی و پیوند قابل توجهی مشاهده می‌کنیم. (Ibid)

همین‌طور در متن‌های مانوی مثال‌های دیگری می‌یابیم که نشان می‌دهند شادی (آرامش) احساسی برای توصیف حالت باطنی است که ارتباط زیادی با دین و مناجات‌های دینی دارد. احساسی که مانند هدیه‌ای از بهشت و به‌وسیله‌ی خداوند بخشیده می‌شود. (Ibid) در متن M 849 (TM 8700 Ir) که متنی پارسی چاپ‌نشده است و مری بویس آن را در کتاب «فهرستی از نوشته‌های مانوی ایرانی در مجموعه تورفان آلمانی»^۱ نقل قول کرده است می‌خوانیم:

«šʔdyrd ʔwt šdmʔng pd ym nwʔg dyn gšʔm.» (Sunderman 1998, letter 24)

با قلبی شاد و ذهنی شاد ما از این دین جدید شادمانه‌ایم. (Piras 1999: 282)

شروو در مقاله‌ی جریان اندیشگان ادبیات شفاهی پیش از اسلام در ادبیات مانوی اثبات می‌کند که چگونه اسطوره‌های ایران پیش از اسلام در ادبیات مانوی نمود یافته است. او در بخشی از این پژوهش و در توصیف افسانه‌ی اوستایی daēnā (فارسی میانه dēn) اثبات می‌کند که یکی از ویژگی‌های مهم توصیفات متن‌های مانوی این است که این متن‌ها موجودات قلمرو نور یا هستی‌های مینوی را «شاد»، «شادی‌آور» و از همه مهم‌تر «جاودانه» وصف می‌کنند. (Skjærvø 2009: 272) بنابراین می‌توان ارتباط مناسبی میان موجودات قلمرو نور، شادمانی و خوشبختی مینوی و جاودانگی را از این متن‌ها استنباط نمود:

«u-man ō wuzarg farrah ud dēdēm īg jāyēdānag

arzān kunānd.» (Ibid)

(Middle Persian BBB: 180–183)

(Henning 1937 :23; Boyce 1975 :155 text cu 18)

«و آن‌ها ما را صاحب شادی بزرگ و دیهیم و تارک جاودانه خواهند ساخت.»

(Humbach and Skjærvø 1983 :83)

«pad abzār šādīh to nambarām-ā ud pad tawān

farroxīh framenām-ā.»

(Middle Persian BBB 424–427) (Henning 1937 :30)

ما با خوشحالی زیاد به شما ادای احترام می‌کنیم و از برکت شما خوشحالیم: (Skjærvø 2009: 272)

«šādīft amāh *padrāst wižīdagān ud niyōšāgān

talwār gāh ud pusag yahm yāwēd *yāwēdān.»

(Parthian M77r9–11) (Andreas and Henning 1934: 886);

(Boyce 1975 :116 text bh 3)

شادی برای ما، برگزیدگان و نیوشندگان مهیا شده است، تالار تاج و تخت، اورنگ و تاج

پادشاهی تا همیشه و برای همیشه. (Skjærvø 2009: 273)

«pas abdom padīrāy xōy pusag dēdēm az pidar

ohrmazd-bay andar wahišt ... ānōh wārāy ud

wištūrāy framenāy pad šādīh.»

(Middle Persian M729 ii v i, 1–10)

(Andreas and Henning, 1933: 333) (Boyce 1975:150, text cr 10.)

سپس، سرانجام، کلاه، تاج و دیهیم را از پدر، اورمزد الهی، در بهشت دریافت خواهید کرد...

در آنجا شکوفا می‌شوید و شکوفا می‌شوید. شما از خوشبختی شادی خواهید کرد.

(Skjærvø 2009: 273)

شرو و همچنین ادامه می‌دهد که همین اصطلاحات در گفتمان سلطنتی مانوی و همچنین در

ستایش شاهزاده ایغور یافت می‌شود:

«āfurānd ō tō šahriyār nāmgen gāhdār

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسبی و محمدحسن حسنزاده نیری) ۱۸۷

dēdēmwar ... gāh-ut winnīrād šādīhā abē-
wizend dā ō sārān hamēšag mānāy šād.)

(Middle Persian M43 v1-2, 6-7)(Boyce,1975:194 text dw 2-3)

بگذار آن‌ها تو را ستایش کنند، ای شاهزاده معروف که بر تخت نشسته‌ای و نیم تاج پوشیده‌ای. اجازه دهید تاج و تخت شما با شادی و بدون آسیب فرا رود. برای سال‌های طولانی، امیدوارم همیشه در شادی باقی بمانید. (Skjærvø 2009: 273)

همچنین در کتیبه‌ی پایکولی می‌توان مثال مشابهی برای ارتباط مفهوم جاودانگی و خوشبختی با اصلاحات روایت کلام شناسی زرتشتی مشاهده کرد:

«[pad] gāh i *yazdān dād [...] -ag hēd ud *tā
frašgird zamān šahr dārēd ud framāyēd ud pad
xwēš xwarrah ud šahr šād bawēd.»

NPi MPers. line 43 (Parth. line 40)

از اورنگ پادشاهی که ایزدان به شما داده‌اند (راضی) شوید ... و قلمرو را تا پایان زمان نگاهداری کنید و فرمان دهید! و از شکوه و قلمرو/قدرت خویش شادی کنید! (Skjærvø 2009: 273)

دلالت الهیاتی عبارت زرتشتی *ta frašgird zaman نقطه‌ای در تاریخ کیهانی است که در آن زمان تاریخی محدود، به پایان می‌رسد و به زمان نامحدود برمی‌گردد، زمانی بدون آغاز یا انتها است. ازلی و ابدی است. با توجه به این گفتمان، می‌توان احتمال داد که کمال نهایی جهان و لغو شر در نتیجه‌ی حکومت یک پادشاه عادل زرتشتی خواهد بود. (ibid) بنابراین به نظر می‌رسد که خوشبختی حقیقی تنها زمانی محقق خواهد شد که پادشاهی پارسا جاودانه بر جهان حکومت کند. در روزگاری که روزگار بی‌زمانی و جاودانگی است.

۷. شادی و جشن‌های باستانی ایران

بنا بر فرهنگ کهن ایران، یکی از مهم‌ترین خویشکاری‌های پارسایان ایرانی، جنگ با زشتی‌ها و اهریمن و تلاش برای آبادانی و رامش بخشی به جهان است. در اوستا می‌خوانیم که بهترین کنش رامش بخشی به جهان است:

ای اهوره‌مزدا! ای اردیبهشت زیبا! این را برای خویشتن برمی‌گزینیم: آن اندیشه و گفتار و کرداری را می‌ورزیم که بهترین کنش‌های هر دو جهان است. از بی پاداش پسین، بهترین کنش را همی‌گوییم به دانایان و نادانان، به شهریاران و شهروندان که جهان را آباد کنند و رامش ۲۲ بخشند^{۲۳}. (یستا، هات ۳۵، بند ۳ و ۴، ص ۲۰۰)

چنان‌که پیش‌ازین ذکر شد ابزار پارسایان در این نبرد دشوار، شادمانی است و یکی از راه‌های ایرانیان برای رسیدن به این شادی، ترتیب دادن جشن‌های گوناگون و مفصل در مناسبت‌های مختلف سال بوده است. مردم در این جشن‌ها شرکت می‌جستند و به یاری شادمانی، رقص، دست‌افشانی، آتش‌افروزی و پای‌کوبی روان‌های خویش را خوشی می‌بخشیدند.

جشن‌های زرتشتی به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند دسته‌ی اول هفت جشن اصلی است که چهارچوب سال دینی را تشکیل می‌دهند و برگزاری آن‌ها برای باورمندان به آیین زرتشت ضروری است و رعایت نکردن آن‌ها گناه محسوب می‌شود. این جشن‌ها عبارتند از نوروز و شش جشن گاهان بار و دسته‌ی دوم دیگر جشن‌هایی که برگزاری آن‌ها شایسته است اما کوتاهی در بزرگداشت آن‌ها گناه محسوب نمی‌شود. از آنجایی که دین زرتشت دینی بسیار باستانی است گزارشی از چگونگی تاسیس هیچ یک از جشن‌های مهم آن وجود ندارد اما به نظر منطقی می‌رسد اگر بپذیریم نوروز به عنوان مقدس‌ترین و با اهمیت‌ترین جشن این آیین و نیز شش جشن گاهانبار توسط خود زرتشت پایه‌گذاری شده باشد. گاهانبارها که به‌نظر می‌رسد در اصل جشن‌های شبانی و کشاورزی بوده‌اند تنها جشن‌هایی هستند که از آن‌ها در اوستای موجود سخن رفته است و پیروان اوستای نو حدود ۸۰۰ تا ۱۲۰۰ سال پیش از میلاد مسیح این جشن‌ها را پاس می‌داشته‌اند. به نظر می‌رسد که در زمان زرتشت قوم او تقویمی ۳۶۰ روزه داشتند که به دوازده ماه سی روزه تقسیم می‌شد و هر شش سال یک بار یک ماه به عنوان ماه سیزدهم به سال اضافه می‌گشت تا تقویم با فصل‌های سال مطابق گردد. در دوران اوستای نو هریک از سی روزه ماه به یکی از ایزدان تعلق گرفت و احتمالاً تخصیص هریک از دوازده ماه سال به دوازده ایزد از این سی هستی الهی در دوران هخامنشیان صورت گرفته است. بدین ترتیب در این گاه‌شماری در هر ماه نام روزی با نام ماه برابر می‌شود که ایرانیان آن روز را جشن می‌گیرند. از میان جشن‌های ایرانی چنان‌که ذکر آن رفت جشن نوروز (متعلق به اهورامزدا) و شش جشن گاهان بار، بهمنگان برای بزرگداشت امشاسپند بهمین (اوستایی = وهومنگه) در روز دوم ماه یازدهم، اردیبهشت‌گان برای بزرگداشت امشاسپند

اردیبهشت (اوستایی = اشه و هیشته) در روز سوم ماه دوم، شهریورگان برای بزرگداشت امشاسپند شهریور (اوستایی = خشره و یریه) در روز چهارم ماه ششم، سپندارمگان برای بزرگداشت امشاسپند سپندارمذ (اوستایی = سپنت آرمیتی) در روز پنجم ماه دوازدهم، خردادگان برای بزرگداشت امشاسپند خرداد (اوستایی = هورتات) در روز ششم ماه سوم و امردادگان برای بزرگداشت امشاسپند امرداد (اوستایی = امره تات) در روز دوم ماه یازدهم جزو جشن‌های واجب مذهبی هستند. همچنین جشن‌های مهرگان و سده در میان جشن‌های فراوان ایرانی از اهمیت فراوانی برخوردارند. (boyce, 2012: 543-546)

واژه ی jašn و jašan صورت‌های فارسی میانه و فارسی نو واژه ی اوستایی yasna به معنی عبادت و ستایش هستند و در همه ی جشن‌های زرتشتی با توجه به اهمیت و بزرگی آن خواندن بخش‌های مختلفی از اوستا قسمت مهمی از مراسم را تشکیل می‌دهد. در همه ی هفت عید بایسته، همه ی کارها به جز کارهای ضروری ممنوع است و دیگر اعیاد بزرگ نیز عموماً تعطیل‌اند. مردم در این روزها خانه‌های خود را آب و جارو می‌کنند و بهترین لباس‌های خود را می‌پوشند. در عرف سنتی، زرتشتیان تلاش می‌کنند تا حداقل در بخشی از مراسم مذهبی شرکت کنند یا اگر قادر به این کار نباشند تهیه ی بخشی از غذای متبرک شده با دعای موبد را تقبل کنند. بعد از انجام این فرایض هرچه بیشتر شادمانی کردن وظیفه ای است خوشایند و سلاخی است که با آن باید غم و اندوه را شکست دهند. شادی کردن همراه با موسیقی، رقص و پایکوبی و تقسیم دوستانه ی غذا و نوشیدنی، بخش مهمی از مراسم جشن‌های زرتشتی را تشکیل می‌دهد. (Ibid)

در زمینه‌ی جشن‌های باستانی ایران تاکنون پژوهش‌های مفصل و بسیاری صورت پذیرفته است. در این مقاله به طور اختصار به اهمیت و یادکرد جایگاه تعدادی از این جشن‌ها در نمایش فلسفه شادی و شادمانی در اندیشه‌ی باستانی ایران بسنده نمودیم.^{۲۴}

۸. نتیجه‌گیری

احساسات مثبت مثل خوشبختی، آرامش، خوشی و به‌ویژه شادی، در جهان‌بینی باستانی ایران از جایگاه بلندی برخوردارند. در این پژوهش به کاوش این مفاهیم در متن‌های باستانی ایران به‌ویژه کتیبه‌های فارسی باستان، متن‌های مانوی و اوستا، با تأکید بر دو واژه‌ی شادی و رامش پرداختیم و کوشش کردیم با کنار هم قرار دادن واژه‌های باستانی که به توصیف احساساتی چون شادی و خوشبختی می‌پردازند در یک حوزه ی معنایی و مشاهده ی شاهدمثال‌های

متنوع از دوره ی باستان تا فارسی نو، دیدی جدید و تصویری نسبتاً جامع از زاویه ی دیدی باز در اختیار خواننده قرار دهیم که زمینه را برای پژوهش های واژه شناسی و معناشناسی آتی فراهم می کند. بررسی سیر تحولات معنایی واژگان این حوزه و نیز تغییر بسامد و کاربرد آن ها از دوره ی باستان تا امروز از جمله ی آن هاست. همچنین با مدنظر قرار دادن آخرین کوشش های پژوهشگران در این حیطه ی بسیار با اهمیت از مطالعات جهان بینی ایران و نیز ارجاعات متنوع و فراوان به اصل متن های اوستایی، فارسی باستان، مانوی و پهلوی تلاش کردیم تا گزارشی علمی نوینی از مفاهیم ارزشمند شادی و خوشبختی در متن های باستانی ایران ارایه کرده و به طبقه بندی جدید و طرح اندیشگان نو پیرامون محور این واژه ها پردازیم. با توجه به شواهد فراوان از متن های باستانی می توان نتیجه گرفت که این واژه ها و نیز تعداد زیادی از واژه های حوزه ی معنایی شادی در برخی از متن های باستانی ایران، دقیقاً در معنایی زمینی و این جهانی یافت می شود. فضای دنیوی و شاد برخی متن های پهلوی به خوبی جنبه های زمینی و مادی این واژه ها را اثبات می کنند. نگرشی که ناشی از نوعی جهان بینی خاص در بخشی از فلسفه ی باستانی ایران است که برای ثروت، بهره مندی از نعمات دنیا، لذت های این جهانی و غنیمت شمردن حال ارزش بسیاری قائل می شود. با وجود این مثال های بسیاری در متن های باستانی یافت می شوند که در آن ها شادمانی، هدیه ای از هستی های مینوی است و حداقل مشخصاً در مورد واژگان شادی و رامش با مفهومی بسیار وسیع تر از معنایی روبه رو هستیم که تلقی ذهنی ما از شادمانی و آسودگی ناشی از لذت های مادی است. معنایی که شاید بتوانیم آن را در واژه هایی چون خوشبختی و سعادت جستجو کنیم.

شادی در متن های مانوی همچون اوستا در بسیاری موارد معنای آن جهانی، مینوی و متعالی دارد. در این متن ها هستی های قلمرو نور، موجودانی شاد و شادی آور توصیف می شوند و شادی معمولاً نشان دهنده ی احساسی است که از کارهای نیک فرد پارسا حاصل می شود. احساسی که به ویژه با آیین های مذهبی در ارتباط است و معمولاً با خواندن مناجات های مقدس و انجام وظایف عبادی هستی می یابد. از طرفی در این متن ها شادمانی حقیقی با جاودانگی پیوند مستحکمی دارد گویا شادمانی و خوشبختی تنها زمانی حاصل می شود که در سایه ی حکومت یک پادشاه عادل به کمال نهایی جهان و لغو شر برسیم و بار دیگر به زمان بی کرانه بپیونددیم.

شادی در کتیبه های فارسی باستان، موهبتی است که برای انسان خلق شده است. اهورامزدا بعد از دوران فترتی که از خلقت زمین، آسمان، انسان گذشته بود، برای مبارزه با جنگ،

خشکسالی و دروغ داریوش را به پادشاهی برمی‌گزیند. این سه پدیدار ناخوشایند که در حقیقت به شادی مردم آسیب رسانده‌اند درمقابل سه پدیده‌ی نیکوی صلح، فراوانی و راستی قرار دارند و بنابر این شادی در کتیبه‌های فارسی باستان وضعیتی است که این سه پدیدار همزمان باهم حضور داشته باشند.

در اوستا و متن‌های پهلوی اهورامزدا، منش نیک (اندیشه‌ی نیک) و شادمانی با یکدیگر ارتباطی مستقیم دارند. اهمیت برخوردار از اندیشه‌ی نیک و ارتباط آن با شادی یا خوشبختی یکی از مهم‌ترین آموزه‌های دین زرتشت درباره‌ی زندگی خوش و شادمانه است. بزرگ‌ترین خواسته‌ی زرتشت به شهادت اوستا آرزوی زندگی خوش دیرپای بوده است که محقق شده است. پیامبری که خندان به دنیا آمد و در سراسر زندگی خویش شادمان بود و این شادی سعادت است که ناشی از منش نیک و زندگی در پرتو اشته حاصل گشته است. ایزدان و امشاسپندان دین مزدپرستی نیز چون اهورامزدا و زرتشت شادی‌بخش‌اند و توصیه به شادی و آرزوی شادمانی و خوشبختی در جای‌جای اوستا هویداست. نهایت آرزوی پارسایان مزدپرست رسیدن به این شادمانی (سعادت) است.

به‌طور خلاصه شادمانی در متن‌های باستانی از گیتی آغاز می‌شود و به مینو می‌پیوندد. احساسی که هم زمینی است و هم آسمانی. احساسی که از نعمات گیتی سرشار می‌شود و با انجام وظیفه، کار و خودشکوفایی ارتباط نیرومندی دارد. در درجات متعالی‌تر از انجام کارهای نیک، نیایش و مناجات و زندگی پارسایانه در سایه‌ی اندیشه‌ی نیک حاصل می‌شود و نهایتاً با جاودانگی، سعادت و رستگاری به منتهای درجه‌ی خویش می‌رسد. این شادمانی و خوشبختی که هستی‌های مینوی بخشنده‌ی آن هستند همچون موهبتی که اهورامزدا به زرتشت بخشید احساسی متعالی و مینوی است که هرچند با تلاش فرد پارسا در گیتی در ارتباط است؛ اما از جانب موجودی اهورایی اهدا می‌شود. سعادت است که با نیکوکاری، نیکویی، نیایش، مناجات و همان‌گونه که ذکر آن رفت معمولاً با شادمانی (رستگاری) پس از مرگ و جاودانگی در ارتباط است.

پی‌نوشت‌ها

۱. ارجاعات اوستایی در این مقاله به ترجمه‌ی اوستای هومباخ، کتاب «اوستا، کهن‌ترین سرودها و متن‌های ایرانی» اثر جلیل دوستخواه، و تعدادی از ترجمه‌های کوتاه جداگانه‌ای است که در منابع ارجاع داده شده است.

2. Gnoli, Gh. (1995) *Cosroe dalTAnima Immortale o della doppia felicitā*.
3. Andrea, P. (1999) *The 'Quiet of Worship': An Avestan- Manichaean Middle Persian Parallel*.
4. Skjærvø, O. (2009) *Reflexes of Iranian oral traditions in Manichean literature*.
5. Boyc, M. (1970). *On the Calendar of Zoroastrian Feasts*.

۶. اصطلاح حوزه‌ی معنایی در اشاره به نظریه‌ی حوزه‌ی معنایی (field theory) تریب و نهایتاً وایزر گریب است که نظریه او را بسط و گسترش داد. بنا بر نظر کریپکه (۱۹۸۰) برای تشخیص مصداق یک مفهوم در جهان خارج یکی از روش‌های سستی، توصیف آن مفهوم برحسب مجموعه‌ای از شرایط لازم و کافی است. تریب (۱۹۳۴) مفاهیمی را که در یک شرط لازم اشتراک داشتند در یک حوزه‌ی معنایی قرار داد. اعضای یک حوزه‌ی معنایی «هم حوزه» نامیده می‌شوند و بنا بر نظر لاینز (۱۹۷۷) مطالعه‌ی آن‌ها را می‌توان از دو دیدگاه هم‌زمانی و در زمانی صورت داد. (صفوی ۱۳۸۳: ۳-۴). واحدهای تشکیل‌دهنده‌ی یک حوزه‌ی معنایی می‌توانند از مفهومی برخوردار باشد که خود-عاملی برای تشکیل حوزه‌ی معنایی دیگر حساب آید. برای مثال حوزه‌ی معنایی پوشاک شامل واحد کفش است که خود حوزه‌ی معنایی دیگری را تشکیل می‌دهد و واحدهایی چون چکمه، پوتین، صندل و ... را در بر می‌گیرد. این حوزه‌ی معنایی با حوزه‌ی معنایی بزرگ‌تر در ارتباطی عمودی قرار دارد. (همان: ۸-۹) در اینجا واژه‌های فارسی میانه که به‌طور کلی نمایانگر هر نوعی از احساس باشند حوزه‌ی معنایی واژگان احساسات را تشکیل می‌دهند و احساساتی نزدیک به عاطفه‌ی شادی را می‌توان در حوزه‌ی معنایی دیگری طبقه‌بندی کرد که با مجموعه‌ی اول رابطه‌ی عمودی دارد.

۷. واژه ی -šāta- و šyatā در بند ۶ همین یشت تکرار شده است و شادی در این بند آن چیزی است که اشی با روشنایی خویش می‌بخشد و همراهانش را دارای فر نیک می‌کند. به نظر می‌رسد معنای شادی در این بند با بند ۱۰ متفاوت است.

8. O Ahura Mazda, beautiful through truth, the following we would choose: that we might think, pronounce, and perform the actions that would be the best among the actions of the existing, I for both existences..., to establish peace and (provide) a pasture for the cow. (humbach, 1983)

۹. در ریشه‌شناسی این واژه برخی آن را مشتق از اصطلاحی مربوط به مسابقه و جنگیدن و روی هم رفته به معنای غیرقابل قیاس، برجسته، برتر از رقابت می‌دانند. اشتقاق fra- به اضافه ی Xšāy به معنای درخشیدن و برجسته در مورد این واژه مورد توجه است. واژه ی fraša به معنای شگفتی در متون زرتشتی جایگاه ویژه‌ای دارد آن‌ها تلاش دارند بگویند که جهان هنگامی که اهورامزدا آن را آفرید، تا چه حد زیبا، کامل و بی عیب بوده است. نمونه ی اول کاربرد این واژه در کتیبه ی DSs تجربه ی کهن تری است که fraša را برای آفریده‌های بی جان، آسمان و زمین به کار می‌گیرد. نمونه ی دوم و متاخرتر کتیبه DNB است که ابتدا داریوش به کارش گرفت و خشایار شاه در XPI آن را تکرار کرد در اینجا این واژه گامی پیش تر می‌رود و انسان را هم در بر می‌گیرد اینجا آفرینش اصلی از دو بخش تشکیل شده است،

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگستاسبی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۹۳

یکی بخش شگفتی (fraša) که شامل آسمان و زمین و انسان می‌شود و دیگری «شادی برای انسان» است که به نظر می‌رسد شامل صلح و غذا و دوستی است. (لینکلن، ۱۳۹۵: ۱۲۰)

۱۰. ارت ترجمه‌ی واژه‌ی فارسی باستان artāvā، artā، اسم و به معنای قانون و عدالت است. درحقیقت این واژه صورت فارسی باستان واژه‌ی اوستایی -aša و -arata یا سنسکریت -rt'a* به معنای مشهور «نظم کیهانی» یا همان قانون نظم جهانی است.

۱۱. مفهوم شادی در کتیبه‌های فارسی باستان، در پژوهش مفصل بروس لینکلن (۱۹۴۸) در کتاب «happiness for mankind» مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین بنگرید به مقاله‌ی خانم کلاریس هرنشمیت (۱۹۹۱) با عنوان «Vieux-perse šiyāti»

۱۲. هرچند متن‌های کتیبه‌های فارسی باستان و نیز اوستا به دوره‌ی باستان تعلق دارند و متن‌های پهلوی به دوره‌ی میانه، اما از آنجایی که از نظر مضمون ارتباط نیرومندی بین اوستا و متن‌های دوره‌ی میانه می‌یابیم و نیز تایید اوستا بر مضامین دوره‌ی میانه مورد تاکید بود و این متن‌ها مرتب هم را تایید و تاکید می‌کنند ترجیح بر این شد که شاهد مثال‌ها از این متن‌ها در کنار هم بررسی شوند.

۱۳. در ترجمه‌ی هومباخ از بند یسنا هات ۴۴ بند هشت می‌خوانیم: به من بگو از طریق کدام راه روانم با چیزهای خوب ملاقات خواهد نمود. (Humbach, 1994: 69)

۱۴. در فرهنگ Bartholome واژه‌ی xvāθrā به معنای راحتی، آسایش، سعادت و مکان شاد، جای راحتی، بهشت، مکان سعادت‌مندی معنی شده است. (Bartholome, 1904: 1876)

۱۵. در گاهان یسنا هات ۴۶ بخش ۱۹ می‌خوانیم که بهترین خواست زرتشت ساختن جهانی نو است و کسی که در پرتو «اشه» آن را برآورده سازد پاداش زندگی جاودانه خواهد یافت و در این جهان نیز هرچه بخواهد به دست خواهد آورد بنابراین می‌شود نتیجه گرفت ساختن جهانی نو مساوی شادمانی و خوشی برای زرتشت است آرزویی که محقق گشته است او در پرتو اشه دین جدیدی را پایه‌گذاری کرد و آن را در جهان گسترده. ۱۹.۴۶: ص ۵۹

The person who, through truth, makes real for me that which is most brilliant in value, for zarathushtra, who deserves a prize providing higher life – two fertile cows along with all imaginable things through that very person you, O Mazda, reveal yourself to me as the best provider. (humbach, 1994)

16. The best quest of Zarathushtra has found a hearing, since Mazda Ahura, in accordance with truth, has granted the boons (of) good existence for all times, to him as well as to those who practice and master the utterances and actions of his Good Religion. (humbach, 1994)

۱۷. شاید پاسخ این معما دریافتن معنای حقیقی واژه‌ی «اشه» نهفته است. هنوز تعریف جامع و دقیقی برای این واژه که در آیین مزدیسپرسی همه‌ی راه‌های رستگاری و خوشبختی به آن ختم می‌شود، یافت نشده است. اشه که مهم‌ترین اصل اساسی دین مزدیسپرسی است را راستی، حق، حقیقت، قانون ابدی آفرینش و ... تعبیر کرده‌اند.

18. when Mazda Ahura with truth rises among the reputable relatives and descendants of Tura, son of Friya who furthered the possessions of right-mindedness with zeal, then He joins them together with good thought to command them for (their) support. (humbach,1994)

19. May the man obtain the best of al things, comfort in (the domain of) comfort,? (and may he, perceptive through your most holy spirit, O Mazda, (obtain) the blessings of good thought which you grant through truth, al (his days along with the joy of long life. (humbach,1994)

۲۰. باید به این نکته توجه داشت که با توجه به بسامد شاهد مثال ها، محور اصلی جهان بینی متن های مانوی مانند متن های فارسی میانه و اوستا تاکید بر فرهنگ شادی و شادمانی نیست و این مثال ها در پژوهش دکتر شرو و پژوهش های پیشین به صورت گلچین انتخاب شده که جریان ادبیات شفاهی پیش از اسلام را در متن های مانوی اثبات می کنند. از آنجایی که یکی از اهداف کلی این پژوهش نگاهی کلی بر مبحث شادی و خوشبختی در اکثریت متن های باستانی ایران بوده است لازم دیدیم به مصادیق این موضوع در متن های مانوی نیز اشاره کنیم.

21. Boyce, mary (1960), A Catalogue of the Iranian Manichaen Script in the German Turfan Colection.

۲۲. rāmača به معنای شاد کردن، آرامش بخشیدن

۲۳. ترجمه میرفخرایی از این بند دقیق تر است: « بدین وسیله شنوندگان و ناشنوندگان، توانایان و ناتوانان را به این بهترین کارها، برای برقرار کردن رامش و چراگاه برای دام وادار می سازیم.» (میرفخرایی، ۱۳۸۲: ۴۴)

۲۴. برای اطلاعات بیشتر به مقاله گاه شماری جشن های ایرانیان و نیز مقاله‌ی گاه شماری اعیاد زرتشتی خانم مری بویس مراجعه فرمایید.

کتاب‌نامه

- آموزگار، ژاله و احمد تفضلی ۱۳۸۷، *اسطوره‌ی زندگی زرتشت*، تهران: چشمه.
- بویس، مری ۱۳۹۳، *تاریخ کیش زرتشت*، ترجمه‌ی همایون صنعتی زاده، تهران: گستره.
- بهار، مهرداد ۱۳۸۰، *بندهشن*، تهران: توس.
- بهرام پژدو، زرتشت ۱۳۳۸، *زرتشت نامه*، تصحیح فردریک روزنبرگ و تصحیح مجدد محمد دبیر سیاقی، تهران: طهوری.
- دوستخواه، جلیل ۱۳۷۰، *اوستا کهن‌ترین سرودها و متن‌های ایرانیان*، تهران: مروارید.
- راشد محصل ۱۳۸۵-۱۳۶۶، *گزیده‌های زادسپرم*، تهران: موسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

شادی و خوشبختی در ... (مولود شاگشتاسبی و محمدحسن حسن‌زاده نیری) ۱۹۵

راشد محصل، محمدتقی ۱۳۸۹، دینکرد هفتم، تصحیح متن، آوانویسی، نگارش فارسی، واژه‌نامه و یادداشت‌ها، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی.

زرشناس، زهره و فرزانه گشتاسب ۱۳۸۹، تیشتر یشت: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی.
سایپر، ادوارد ۱۳۷۶، زبان درآمدی بر مطالعه ی سخن گفتن، ترجمه ی علی محمد حق شناس، تهران: سروش.

صفوی، کورش ۱۳۸۳، «نگاهی به نظریه‌ی حوزه‌های معنایی از منظر نظام واژگانی زبان فارسی»، علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، بهار ۱۳۸۳، دوره ۲۱، شماره ۱، صص ۲-۱۱.

کنت، رولاند ۱۳۹۵، فارسی باستان، دستور زبان، متون، واژه‌نامه، ترجمه ی سعید عریان، تهران، علمی.
لینکلن، بروس ۱۳۹۷، نیمه ی تاریک بهشت (مذهب، امپراتوری و شکنجه)، ترجمه ی آروین مقصدلو، تهران: حکمت کلمه.

عریان، سعید ۱۳۹۱، متن‌های پهلوی، تهران، علمی.

قریب، بدرالزمان، (،) ۴۲۴ فرهنگ سغدی، تهران: فرهنگان.

منشی زاده، مجتبی ۱۳۹۸، مهریشت: تحلیل زبانشناختی متن اوستایی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

مولایی، چنگیز ۱۳۸۲، بررسی فروردین یشت، تبریز: دانشگاه تبریز.

میرفخرایی، مهشید ۱۳۸۲، بررسی هفت‌ها، تهران: انتشارات فروهر.

Andreas, Friedrich Carl and Henning, Walter Bruno (1933), *Mitteliranische Manichaica aus Chinesisch-Turkistan II-III*, Sitzungsberichte der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften. (7, 292-363).

Bailey, H. W., (1943), *Zoroastrian Problems in the Ninth-Century Books*, Oxford: Clarendon Press.

Bartholomae, Christian (1904), *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg.

Boyce, Mary (1960), *A Catalogue of the Iranian Manuscripts in Manichaean Script in the German Turfan Collection*, Berlin.

Boyce, Mary (1970), "On the Calendar of Zoroastrian Feasts", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. University of London, Vol. 33, No. 3, pp. 513-539. United Kingdom: Cambridge University Press.

Boyce, Mary (1975), *A Reader in Manichaean Middle Persian and Parthian*, Tehran and Liège, Acta Iranica 9.

Boyce, Mary (2012), "FESTIVALS i. ZOROASTRIAN", *Iranica*, Vol. IX, Fasc. 5, pp. 543-546

Gnoli, Gherardo (1979), "Ašavan, Contributo allo studio del libro di Ardā Wirāz", *In Iranica (ed.)*, Gherardo Gnoli & Adriano Valerio Rossi, pp. 387-452. Napoli.

- Gnoli, Gherardo (1995), "Cosroe dalTAnima Immortale o della doppia felicità", *In Un ricordo che non si spegne, Scritti di docenti e collaboratori dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli in memoria di Alessandro Bausani*, pp. 119-46, Napoli.
- Gray, Louis (1929), *The foundations of Iranian religions*, JCO1. 15, pp. 1-228.
- Henning, Walter Bruno (1936), *Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch*, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- Herrenschmidt, Clarisse 1991, "Vieux-perse *šiyāti*" in Jean Kellens, ed., *La religion iranienne à l'époque Achéménide (Ghent: Iranica Antiqua, Supplément 5)*, pp. 13–21.
- Humbach, Helmut and Prods Oktor Skjærvø (1983), *The Sassanian inscription of Paikuli*, Part 3.1 Restored text and translation; Part 3.2 Commentary by Prods Oktor Skjærvø, Wiesbaden.
- Humbach, Helmut and Oallan Ichaporria (1994), *The Heritage of Zarathushtra: a new translation of his Gathas*, University of C. Winter: Heidelberg.
- Kent, Roland Grubb (1953), *Old Persian (grammar-texts-lexicon)*. Newhaven.
- Lincoln, Bruce (1948), *Happiness for Mankind: Achaemenian Religion and the Imperial Project*, Acta Iranica 2012.
- Mackenzie, David Neil (1971), *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford.
- Meisterenst, Desmond Durkin (2004), *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian. Turnhout*. Belgium: Brepols.
- Piras, Andrea (1999), "The Quiet of Worship: An Avestan-Manichaean Middle Persian Parallel", *East and West*, Vol. 49, No. 1/4, pp. 281-284, Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente (IsIAO).
- Skjærvø, Prods Oktor (1995), "Iranian Elements in Manicheism, A Comparative Contrastive Approach", *IranoManichaica I. In: R. Gyselen (ed.), Au carrefour des religions. Hommages à Philippe Gignoux*, pp. 263-284, Paris.
- Skjærvø, Prods Oktor (2002), "Ahura Mazdā and Ārmaiti, Heaven and Earth in the Old Avesta", *Journal of the American Oriental Society*. Vol. 122, No. 2, Indic and Iranian Studies in Honor of Stanley Insler on His Sixty-Fifth Birthday. Apr - Jun 2002, pp. 399-410.
- Skjærvø, Prods Oktor (2009), "Reflexes of Iranian oral traditions in Manichean literature", *Literarische Stoffe und ihre Gestaltung in mitteliranischer Zeit Kolloquium anlässlich des 70. Geburtstages von Werner Sundermann*. pp 269-286. Wiesbaden.
- Trier, Jost (1934), "Das Sprachliche feld: Eine Auseinandersetzung", *Neve Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung 10*, pp 428-449.